Akademik Branko Pavićević:
SAZDANjE CRNOGORSKE NACIONALNE DRŽAVE (1796-1878.)

ČETVRTI DIO

GLAVA DRUGA

UČVRŠĆIVANjE DRŽAVNE VLASTI OD TRIDESETIH DO PEDESETIH GODINA XIX STOLjEĆA

Rukoljub Radu Tomovu

Svojim nepogrješivim mjerilima crnogorski narod je procijenio na samom kraju oktobra 1830. da je sa društvene, političke i istorijske pozornice Crne Gore otišao najznačajniji državnik crnogorske novovjekovne istorije, utemeljivač crnogorske države, vojskovođa, politički mislilac i vizionar. Takvom se čovjeku trebalo posljednji put pokloniti do zemlje. Zato je narod žurio, istovremeno, i da vidi toga mladog čovjeka kome je stari i "sveti vladika" predao sudbinu Crnu Goru u ruke. Ta znatiželja imala je i svoj duboki smisao.
Među prisutnima na sahrani Petra I bili su svi oni Crnogorci od čije je riječi i djela zavisila dalja sudbina zemlje. Njih bi teško bilo pobrojati po pravom istorijskom redu i značenju, po ulozi koju su odigrali kad se označavao dalji pravac istorijskog razvoja otačestva. Ali je jedno ipak nesumnjivo - ličnost Stanka Stijepova Petrovića tada je imala najsnažniji politički mah u Crnoj Gori. On je, inače, bio sinovac starog vladike, crnogorski vojvoda, heroj s Korčule, vladičin izaslanik kod Karađorđa i srpskih ustanika, povjerljivi crnogorski emisar u ruskom Glavnom stanu 1813, kad je vodio važne razgovore s ruskim feldmaršalima (Barklaj de Tolijem i admiralom Čičagovom), pa čak i sa samim imperatorom Aleksandrom I. Tih dana na Cetinju (19/31. X i 1/13. XI 1830) Stanko Stijepov držao je u svojim rukama sve odlučujuće poluge zemaljske vlasti, od kojih je zavisila dalja crnogorska politička i nacionalno-politička sudbina i crnogorska pozicija u dobrom dijelu Hercegovine, crnogorsko-brdskim i crnogorsko-hercegovačkim plemenima. Niko kao Stanko Stijepov tada nije osjetio kritičnost i značenje trenutka kad se zemlja opredjeljivala: da li da da povjerenje mladom Radivoju - Radu Tomovu Petroviću. Bilo je tada među dinastima Petrovićima još istaknutih figura, ali je slučaj htio da toga trenutka niko od njih nije bio tako snažnog ljudskog zamaha i energičnosti.

Mladi i nasljednik

Vladika Petar I nije imao sreću ni s prvim ni s drugim izabranim nasljednikom. Prvi mu je bio Mitar Stijepov, u monaštvu nazvan Dimitrije, koji je ubrzo umro (1806), pa je određen drugi nasljednik - Đorđe Savov Petrović. Poslije dvogodišnjeg školovanja u Petrogradu zatražio je (1825) od starog vladike da ga razriješi nasljedničke dužnosti. S izborom trećeg nasljednika - stari vladika je imao sreću, jer je ovaj ispunio sva nadanja što ih je utemeljivač crnogorske države u njega polagao.
Radivoje - Rade Tomov Petrović rođen je u Erakovićima, na Njegušima, 1. XI 1813. Bio je treći sin vladičinog brata Toma Markova Petrovića i Ivane, rođene Proroković, sestre kapetana Lazara Prorokovića.
U roditeljskom domu boravio je do svoje desete godine, kad se preselio kod strica, na Cetinje. Tu je, uz starog vladiku, počeo da uči pismenost. Prvi mu je učitelj bio kaluđer Misail. U tome mu je pomagao i vladičnih sekretar Jakov Cek, a pokatkad ga je učio i sam vladika. Pošto je ovladao osnovnim načelima pismenosti, po stričevoj preporuci pošao je u Toplu kod učitelja Josipa Tropovića, da produbi i unaprijedi dosta ograničena znanja stečena na Cetinju. U Toploj je ostao samo godinu i po dana, a na Cetinje se povratio 1827, ubrzo po dolasku Sime Milutinovića u Crnu Goru. Tada je Milutinović, na vladičin zahtjev, preuzeo na sebe i obavezu Njegoševog učitelja. Milutinović je na mladog Rada Tomova izvršio snažan uticaj, i kao čovjek, i kao pjesnik, i kao učitelj, i kao nastavnik. Uostalom, to mu je i sam Njegoš kasnije istakao i priznao na način kako je to samo on znao.

ГЛАВАРИ ЦРНЕ ГОРЕ И БРДА ЗАКЉИЊУ СЕ НАД КОВЧЕГОМ ПЕТРА ПРВОГ НА ДАН ИЗБОРА ЊЕГОША ЗА ГОСПОДАРА ДА ЋЕ ПОШТОВАТИ МЕЂУСОБНИ МИР И СЛОГУ

Dva „potvrždenija

Na sam dana sahrane vladike Petra I (19/31. X 1830) na Cetinju se bio okupio silan svijet, a u Cetinjskom manastiru je vrelo kao u košnici. Zemaljski prvaci su se dogovarali kako najbrže i najdjelotvornije da sprovedu u život testamentalne zahtjeve preminulog vladike. Prvi dan poslije sahrane na Cetinju se zadržalo još dosta naroda. Ostali su svi istaknuti narodni prvaci i gotovo sva viđenija sveštena lica. Drugog dana (1/13. XI 1830) riješeno je da se izglasaju dva „potvrždenija", kao jedino meritorna istorijska svjedočanstva o izboru novog crnogorskog zemaljskog gospodara. Oba su „potvrždenija" potpisana, po redu iz koga se može ponešto i sigurnije zaključiti. Čak bi se moglo i pretpostaviti da tekst „potvrždenija", kako prvog tako i drugog, nije prihvaćen jedinstveno, već da je bilo i prigovora na sadržaj. Zanimljiv je sadržaj teksta jednog od „potvrždenija". Taj interesantni fragment glasi: „da se zamoli arhimandrit Josif Pavićević da svim starješinama i sveštenicima ponudi da novoimenovanom zemaljskom gospodaru cjelivaju ruku". Kao što je poznato, to je bio običaj od davnina, koji je prešao u narodni protokol kad god se birao zemaljski vladika-gospodar. U slučaju da neko-nastavlja se dalje u datom fragmentu „... to ne ushoće, neka gleda kuda će, jere će biti odlučen od našega naroda i otačastva". Ovaj tekst može da posluži kao osnov za pretpostavku da toga dana dogovori nijesu tekli po želji i volji onih koji su ih pripremali (R. J. Dragićević).
Pošto su obavljena odgovarajuća crkvena činodejstvija u Cetinjskom manastiru, vojvoda Stanko Stijepov je izveo iz Manastira gorostasnog mladića Radivoja-Rada Petrovića, u crnoj mantiji preminulog vladike Petra I. Sve su zemaljske starješine i drugi narodni prvaci i ostali prisutni žitelji Crne Gore prilazili i ljubili ruku novoizabranom zemaljskom „povelitelju", ubijeđeni da će oni biti dobar gospodar, dostojan nasljednik velikog prethodnika.
Vodeće zemaljske starješine su tada izdale naredbu da „ide Kuluk po svoj Crnoj Gori i da čita testamen u svakome plemenu", a da ne može niko „suprotivan biti zavještanju" - pod kastigom smrtnim". Zemaljskoj vlasti tada je stajao na raspolaganju jedan oružani odred, sastavljen „više od trideset momakah", spreman da „stoji na službu narodu i zemaljskim starješinama".

ПРОГЛАШЕЊЕ ЊЕГОША ЗА ГОСПОДАРА

Kolebanja oko potpisa

Zanimljivo je da tekst odluke o izboru Radivoja-Rada Tomova za zemaljskog gospodara nijesu potpisali svi prisutni narodni prvaci, već samo probrani, oni najuticajniji, na čelu s Mihailom Boškovićem, zajedno sa, takođe probranim, svještenim licima. Zanimljivo je da su crnogorski sveštenici i druga crkvena lica stavili svoje potpise uz klauzlu da će svako ono sveštено lice, koje ne bude priznalo Rada Tomova za zemaljskog gospodara biti odlučeno iz reda sveštenih lica i da „ne budemo družina takvoga razbojnika i kervnika zemaljskoga".
Poslije relativno dugog razmišljanja i kolebanja i crnogorski guvernadur Vuko Radonjić stavio je potpis na jedno od „potraživanja", ono sa potpisima svjetovnih lica. Na taj način, barem privremeno, stavio je do znanja crogorskom narodu i njegovim vodećim prvacima da ne želi da koristi trenutak da bi se dokopao vlasti.
Neposredno poslije sahrane vladike Petra I upućene su sa Cetinja službena obavještenja u Dubrovnik, Petrograd, Beč i Beograd da je preminuo utemeljivač crnogorske nacionalne države i da je na njegovo mjesto izabran-Radivoje (Rade) Tomov Petrović. Svako od ovih zvaničnih obavještenja potpisao je novoizabrani

crnogorski vladar. U jednom od tih pisama istaknuto je da je „nepokolebivi stolb vjere i slobode hristijanske i pravovjerni sin i obranitelj otečestva i neodlučimi privjaznik k Rosijskomu prijestolu" sada ne mogu pomoći ništa - no ti ove posljednje riječi od mene: moli se Bogu i drži se Rusije"! Na taj način saopštio je i svoju političko-stratešku orijentaciju oslonca na Petrograd.
Radivoje Petrović je odmah po izboru za „povelitelja" narodnog preduzeo korake da se predstavi moćnom susjedu, ispoljavajući svojim prvim potezom na malu zebnju od toga što je sve država Habzburgovaca predstavljala u njenim ne baš precizno razbistrenim pojmovima o balkanskom nacionalno-političkom mozaiku.

Obavještenje Kotoru

Već na početku 1831, od svih crnogorskih „serdara, vojevodah, knjaževah i svijeh glavarah i suda crnogorskog i brdskog" obaviješten je predstavnik austrijske vlasti u Kotoru da je za „gospodara" Crne Gore izabran Radivoje Tomov Petrović, „kojega svi počitujemo i ruku mu ljubimo". Ovo prvo službeno obavještenje predstavniku države Habzburgovaca važno je po izraženoj želji da se sačuvaju i održavaju mir i red na granici i dobra saradnja da je na sadržaj ovog pisma i te kako uticao crnogorski „povelitelj narodni". Iz njegovih pisama izbijalo je strahovanje da ne dođe do „smutnje među ove dvije provincije", što bi odmah bacilo veliku odgovornost na vlasti i jedne i druge strane, koje isključivo treba da postiče samo želja da „bude vazda mir i jedinstvo među svijema narodima našijema". Ako je novom crnogorskom vladaru bilo teško da odredi stratešku političku liniju prema velikom susjedu, ni političarima u Beču nije bilo lako naznačiti kako da se njene vlasti ponašaju prema državici s čijim su preminulim vladarem imali bogato iskustvo saradnje, ali i trenutak što su takvu saradnju remetili.
Neposredno poslije smrti Petra I Petrovića Njegoša, okružni poglavar austrijskih vlasti u Kotoru Mihovil Martelini preporučio je Guberijalnom predstavništvu u Zadru da se iskoriste povoljne okolnosti zbog promjena u aparatu vlasti u Crnoj Gori, kako bi se crnogorski manastiri Stanjevići i Maine stavili pod vlast Monarhije. Početkom decembra 1830. Radivoje Petrović je uputio jedno odveć suzdržano pismo tada čudnovato uznemirenom austrijskom okružnom poglavaru povodom Stanjevića i Maina, pošto su se prethodno o istoj stvari pismeno izjasnili i njegovi najbliži srodnici, otac Tomo i stric Savo Marković Petrović i brat od strica Stanko Stijepov Petrović, sa „svijema Petrovićima".
Austrijske vlasti su htjele da nature porodici Petrović raspravu o statusu Stanjevića i Maina, kao da je u pitanju vlasništvo jedne ugledne crnogorske porodice. Lokalnim vlastima Monarhije nije išlo u glavu da su u pitanju crkveni spomenici jedne zemlje, države i jednog naroda, koji je nastanak svog prvog organa zemaljske vlasti čvrsto vezao za jedan od tih manastira. Sporenja oko statusa Stanjevića i Maina odložena su za nekoliko godina, upravo sve dok austrijski kancelar nije dao saglasnost da se s crnogorskim vladarem počnu pregovori o prodaji i jednog i drugog.
Prva izmjena mišljenja s prestavnicima Monarhije potvrdili su stanovište da je novi crnogorski vladar ličnosti koja umije i te kako da bude suzdržana kad to odgovara narodnim interesima. Trebalo je pokazati smisao za upravljanje zemljom i njenim dobrima, a to je dosljedno uradio u trenuku kad je došao u položaj da austrijskom prestavniku Mihovilu Marteliniju saopšti: **„ja ne mogu sam nikad i nikoliko opšta dobra puštati" a „granice zemaljske pomicati svojevoljno bez opštecrnogorskoga sobranja i presuždenija".**

Učvršćivanje vlasti

- Pošto je odložio raspravu s austrijskim vlastima o statusu Stanjevića i Maina za neka po Crnu Goru bolja vremena, Njegoš se sredinom februara pripremao za dobijanje zvanja arhimandrita. Tu je dužnost obavio pećki vladika Ananije, pošto je prethodno dobio saglasnost od strane skadarskog vezira da može bez smetnji doputovati na ostvro Kom u Skadarskom jezeru, "đe je Ivanbeg Černojević pogreben". Pećkog vladiku su poznavali "serdari, vojvode, knezovi i svi glavari suda crnogorskog i brdskog". Pošto je vladika obavio hirotoniju po načelima pravoslavne crkvene procedure, Radivoju Petroviću je "preinačeno ime s Radivoja na Petar". Veoma je zanimljivo ko je dao prijedlog za dodjeljivanje imena Petar. Ako se oslonimo na vladičino pismo Jeremiji Gagiću iz februara 1831, dalo bi se zaključiti da "su to kćeli glavari koji su sa mnom bili na to mjesto". To na neki način potvrđuje i drugo pismo (crnogorskih starješina Mihovilu Marteliniju) takođe iz sredine februara 1831. Po sadržaju i jednog i drugog moglo bi se pretpostaviti da je Njegoš imao i te kako udjela u određivanju svoga novog monaškog imena. A vodeće ličnosti iz Njegoševe bliže okoline, a i sam on, nijesu bili nemjerodavni da izaberu pravo iz reda imena vladika cetinjskih. Od vladika Petrovića - nudila su im se dva imena - Danilo i Petar. Opredijelili su se za ime Petar i napravili istinski izbor. Jer, Njegošev je stric bio zaista najznačajniji vladika novovjekovne istorije Cvrne Gore, utemeljivač države i politički mislilac prvog reda. Nema sumnje, izbor imena za novorukopoloženog arhimandrita crnogorskog predstavljao je dokaz da crnogorske stariješine, koje su Njegoša pratile do Koma, nijesu bez razloga isticale da ga "svi počitujemo i ruku mu ljubimo". Možda i ne treba razmišljati o tome ko je mogao da bude inicijator da se novoizabranom crnogorskom arhimandritu dadne adekvatno ime; važno je samo to: da izbor toga imena simbolizuje jednu etapu crnogorskog istorijskog razvoja što se može smatrati jedinstvenom; u njoj je nanovo sazdana crnogorska dreža va, pod neposrednim vođstvom dvojice crnogorskih vladika - Petra I i Petra II Petrovića Njegoša. Ono što je započeo prvi, nastavio je i okončao drugi. Djelo im je jedno - nije se moglo niti se može razdvajati!

Ni dana bez brige

Po rukopoloženju u čin arhimandrita, Njegoš je nastavio da brine nove brige što su mu ih narodi i istorija nametnuli. Jedna od glavnih bila je, svakako, neizvjesnost dolaska ruskih izaslanika. Sve kombinacije koje je imao i on i njegovi najbliži saradnici polazile su od izvjesnosti u njihov dolazak i finansijska sredstva koja su nagovještavali da donose. Važnije od svega bilo je uvjerenje da će njihove sugestije o osnivanju državnih institucija biti od neprocjenjivog značaja. Zato je novoimenovani arhimandrit odmah poslije svečanosti na Komu pisao ruskom predstavniku u Dubrovniku da je poslao pismene poruke Vukotiću i Vukićeviću.

Strahujući od toga da su se označene poruke mogle i zagubiti, Njegoš je molio Gagića "brže im pišite", ne bi li ih to podstaklo da što prije krenu u Crnu Goru, koja se pregibala pod teretom nestašice finansijskih sredstava.
Mladi crnogorski arhimandrit je pretjerivao u izražavanju nada u ruske izaslanike. On je malo poznavao i jednog i drugog. Njegov preminuli stric imao je razlog da u njih posumnja, ali je propustio da svom sinovcu saopšti bilo kakvu rezervu prema jednom i drugom. Vladika Petar I je polazio od odluke carske vlade, koja mu je bila saopštena, a to je za njega i bilo najznačajnije. A mladi arhimandrit je držao da se carska ne poriče, a očekivao je da oni s sobom donose silne pare. Nervoza koja je arhimandrita hvatala prilikom razmišljanja u vezi sa odugovlačenjem dolaska ruskih izaslanika udvostručavana je brigama što su mu ih nametale austrijske vlasti u Boki Kotorskoj. One su, kako je Njegoš tada bio obaviješten, podržavale neka anticrnogorska djelovanja u Boki. O tome se žalio knezu Milošu, obavještavajući da „Njemci naši susjedi daju para Crnogorcima da nas od Rusije odvrate", dok u pismu Jeremiju Gagiću (iz marta) ističe da je neki „konte Perinović", iz Dobrote prosuo silan novac „da se muti Crna Gora i da ne prima rusko pokroviteljstvo". Da je Njegoš u izvjesnom smislu dramatizovao poziciju svoje zemlje u odnosu na Austriju - u to nije bilo sumnje. Lokalne vlasti u Kotoru su tome i davale povoda, ali one u Beču su bile i te kako obazrive. Ipak, trebalo je da prođe izvjesno vrijeme da vladajući krugovi u prijestonici Monarhije daju šira političko-strategijska uputstva lokalnim vlastima u Zadru i u Kotoru kako da se ponašaju prema novom crnogorskom vladaru i njegovim naporima za ustrojstvo novih državnih organa u Crnoj Gori.

Nemiri u okruženju

Prve godine Njegoševe vladavine padaju u vrijeme kad su otomanske vlasti na Balkanu počele ponovo da ugrožavaju unutrašnji nemiri. Neredi su bili zapaženi u oba elajeta granična s Crnom Gorom - i Hercegovačkom i Skadarskom. Prilike u Skadarskom Njegoš je počeo da prati već po dolasku na čelo Crne Gore. Njemu nije bilo teško da zapazi da je skadarski vezir Mustafa-paša izražavao spremnost da započne pregovore s Crnom Gorom. Takvo shvatanje je veziru sugerisao i srpski knez Miloš, a Njegoš je za to ubrzo saznao. Kad je Mustafa-paša sa svojim trupama krenuo van vilajeta i to je Njegoš odmah zapazio. Nadajući se da će vezir pružiti otpor osmanskim regularnim jedinicama, Petar II nije mogao doći sebi kad je saznao da su se skadarske trupe počele da povlače u neredu. Mladi crnogorski vladar je razmišljao kako da pomogne susjedu, samo da pruži što žešći otpor otomanskom veziru koji je sa svojim trupama hitao ka Skadru. Prateći Mustafa-pašine vojne pripreme u februaru 1831. godine, pisao je: „Drži se, kućiću, ne puštaj se, u muku se (poz)naje junak dobar!" Ubijeđen da neredi i separatistička akcija Mustafa-paše protiv sultana i njegove vlasti mogu samo da olakšaju položaj Crne Gore, Njegoš je bio spreman da izda dozvolu da se Mustafa-pašina porodica skloni u Crnu Goru, a samom veziru da dopusti da preko crnogorske teritorije odstupi van elajeta - da „pasa preko naše zemlje u ćesarsku". Takva njegova nadanja nijesu se ispunila, jer je „nevaljalo i strašljivo srce Mustafa-paše Bušatlije" za tako nešto nije bilo spremno.
Prošlo je i polovina 1831. godine, a na Cetinje nijesu pristizala nikakva pouzdana obavjšetenja o tome zašto se dolazak ruskih izaslanika i dalje odlaže. Njegošu nije bilo pravo da se nadanja velikog strica, onako snažno iskazana u njegovom testamentu, tako očevidno ne ispunjavaju. On je takvu zabrinutost najsnažnije izrazio u jednom pismu Gagiću (početkom juna), ističući da se do tada mnogo puta pred narodom zacrvenio zbog toga što ruski izaslanici nijesu ostvarili data obećanja i što je on, kao zemaljski gospodar, mnogo puta javno obećavao „Evo Rusi, a njih ne bi"!

Stižu ruski izaslanici

Pred kraj septembra 1831. stigli su, najzad, na Cetinje ruski izaslanici - Ivan Ivanović Vukotić i Matej Petrović Vučićević. Obojica su bili ličnosti relativno poznate vodećim crnogorskim starješinama. Više od jedne decenije obojica su održavali intenzivnu prepisku s preminulim vladarem, obavljali za njega korisne poslove u Petrogradu, dajući starom vladici i nerealna obećanja, naročito kad je bilo u pitanju angažovanje njihovih vlastitih novčanih sredstava za državnu organizaciju u Crnoj Gori.
Ivan Vukotić je bio čovjek u godinama; rođen je oko 1770, ali snažnog tjelesnog sastava, „prijatnog ponašanja", dosta obrazovan, oprezan i očevidno lukava ličnost. Vučićević je bio mlad; i on je bio „dobroga ponašanja". Značajniju ulogu je igrao Vukotić.
Krećući na put u Crnu Goru, Vukotić je unaprijed izgradio plan za djelatnost u zemlji, za koju ga je samo vezivalo etničko i nacionalno porijeklo, njega i njegovog ujaka, čuvenog đenerala Podgoričanina. Sam je nekad bio u vojnoj službi, ali kao „unterlajtnant". Sam taj fakat da jedan „unterlajtnant", a uz to i sestrić đeneralov, dobija ovakvo povjerenje u jednoj zemlji i jednom narodu, gdje se zvanja teško stiču, a duboko cijene, podstakao je kod Vukotića neke psihičke crte, koje u velikoj zemlji, kao što je bila Rusija, sa njezinom glomaznom administracijom, nijesu mogle doći do izražaja, kao u Crnoj Gori, gdje su odmah izbile u prvi plan.
Prošla je tek nedjelja dana od dolaska ruskih izaslanika, a na Cetinju je održan narodni sabor. Na njemu je objelodanjena carska gramata Nikolaja I. Nju je pročitao sam Vukotić. Ubrzo se pokazalo da je ona krivotvorena, a to preinačavanje je izvršio sam Vukotić. Na saboru je Vukotić predao Njegovu 2.000 talijera, sumu koja je bila znatno manja od one obećane preminulom vladici Petru I. Njegošu su uručeni bogato ukrašeni putir, misal i krst, dok je dvojici prisutnih igumana (Josifu Pavićeviću i Mojsiju Zečeviću) dodijeljen takođe po jedan krst. Istaknutim starješinama Vukotić je darivao po tri talijera.

Izbor senatora i imenovanje Gvardije

Najznačajniju (upravo istorijsku) odluku ovog sabora predstavljalo je rješenje o izboru 16 senatora, na čelu s Ivanom Vukotićem, kao prezidentom i Matijom Petrovićem kao viceprezidentom. Sačuvan je jedan spisak četrnaestorice članova Praviteljstvujušćeg senata. Prvi na spisku se nalazi brat vladike Petra I Savo Markov Petrović. Za vladavine preminulog vladike bio je druga ličnost u zemlji. (Formalno je to bio guvernadur Radonjić, a faktički Savo Markov). Na spisku su poslije Sava Markova navedeni senatori ovim redom: Đuro Popović, Điko Martinović, Manojlo Vukotić, pop Jovan Martinić, Mihailo Boškovioć, vojvoda Tomica, pop

Spaho Drekalović, Đokica Uskoković, Filip Đurašković, pop Matija Drecun, Marko Plamenac, Stanko Knežević i (četrnaesti po redu) Minja Radović.
Na skupštini je donesena odluka da svaki senator dobija godišnju platu u iznosu od 40 talijera, svakodnevni obrok hljeba i 6 talijera godišnje, kao dodatak za ishranu. Pošto je Praviteljsvujušči senat bio vrhovna sudska institucija, svakom senatoru je ostavljeno pravo da uzima dio novca što se naplaćivao od stranaka u sporu. Istovremeno s izborom Praviteljstvujušćeg senata crnogorskog i brdskog, skupština je imenovala i 156 članova Gvardije. Ona je bila prvi vojnopolicijski oružani odred. Njezin zadatak je bio da održava red i mir u zemlji i da izriče presude u manje važnim sporovima. Čitavom Gavrdijom su komandovali Stevan Perkov Vukotić sa Čeva i Grujica Lopičić iz Ceklina. Članovi Gvardije su dobijali godišnje po 30 talijera za platu, svkodnevni obrok hljeba i po tri talijera godišnje, kao dodatak za ishranu. Isto tako, članovima Gvardije dato je pravo da uzimaju za sebe dio novca od glove. Nikad država nije mogla osigurati punu kontrolu na uzimanje novca od globe.
Skupština je izabrala i osam perjanika. Oni su stajali na raspoloženje vadaru i predsjedniku Senata. Perjanici su imali pravo na odijelo i plaćenu ishranu.
Vladici i Senatu su takođe stajala na raspolaganju trojica stražara zatvora. Njima je određena plata od 15 talijera na godinu.
U januaru 1832. Njegoš je izdao posebno „sviditeljstvo" prezidentu Praviteljstvujušćeg senata, ovjereno potpisom „upravitelja crnogorskog" i potvrđeno „narodnim pečatom". Isto takvo „svjetiteljstvo" izdato je i Mateju P. Vučićeviću na dužnosti „viceprezidenta".

Opet nevolje s guvernadurom

Nijesu se bila stišala uzbuđenja u Crnoj Gori, izazvana dešavanjima na Cetinju oko sahrane preminulog vladike Petra I i oko izbora novog zemaljskog „upravitelja", a novoizabrani vladar je stavljen na iskušenje šta da radi s guvernadurom crnogorskim, ličnošću koja je na jedvite jade stavila potpis na dokumente o legalizaciji izbora Radivoja Tomova za zemaljskog „povelitelja". Nije se očekivalo da će taj sukob izbiti tako brzo, mada su ozbiljniji poznavaoci prilika u zemlji očekivali da će do njega doći. Malo je ko pretpostavljao da će sukob podstaći austrijske vlasti u Dalmaciji i Boki Kotorskoj, spremne da se grubo umiješaju u unutrašnji život Crne Gore. One nijesu imale razrađenu i od kraja iznijansiranu političkostratešku liniju prema Crnoj Gori i događajima što su se u njoj odigrali krajem oktobra 1830.
Da u Crnoj Gori nije sve išlo kako treba potvrdilo je jedno Njegoševo pismo Jeremiji Gagiću, iz kraja novembra 1830, u kome ima govora i o tome kako u nekim nahijama izbijaju mali neredi, podsticani od onih što im je stalo da vide „narod bez upravljenija". Vjerovatno austrijskim vlastima nije mogla promaći nijedna važna činjenica iz političke stvarnosti crnogorske zemlje. One su o tome bile obaviještene.
Civilne i vojne vlasti Dalmatinskog namjesništva u Zadru bile su nestrpljive u traženju pouzdanih podataka o tome što se sve dešava u Crnoj Gori. Još krajem novembra 1830. dalmatinski guverner Tomašić izdao je naredbu brigadnom đeneralu Johanu Tacu da otputuje iz Dubrovnika u Kotor i da tamo preduzme korake, u saradnji sa kotorskim vlastima, kako bi se osiguralo austrijsko pravo svojine na manastirima Stanjevići Maine. Ubrzo po dolasku austrijskog đenerala u Kotor, krajem novembra 1830, došao je na austrijsku teritoriju, u naselju Puč, guvernadur Vuko Radonjić radi dogovora, vjerovatno o statusu Maina i Stanjevića. Njegoš je to odmah saznao.

Strogi Zakoni otačastva

U Crnoj Gori je prosto bilo nemoguće prikriti takve susrete, pa je mladi vladar odmah okupio jedan broj starješina na dogovor. Tada je donesena odluka da se guvernarudu oduzme zvanje i zemaljski pečat i da se Radonjić kazni smrtnom kaznom. Na zauzimanje arhimandrita, smrtna kazna nije izvršena. No, i poslije toga, Vukale Vuko (Luka) Radonjić nije mirovao; nastavio je i dalje da održava veze sa đeneralom Tacom, Mihovilom Martelinijem i Jozefom Vikerhauzerom. Njegove veze s predstavnicima austrijske vlasti u Boki Kotorskoj teško su podnosili novoformirani crnogorski organi zemaljske vlasti. Zbog toga su sredinom januara (4/16. I 1832) donijeli odluku da se Vuko i Marko Radonjići zatvore i da im se porodice protjeraju iz Crne Gore. O tome je donesena pismena presuda Senata. Ona u osam tačaka saopštava drakonske kazne, izrečene jednoj ličnosti koja nije bila bez korijena i uticaja u zemlji.

Smrt po izgnanstvu

U tačci šestoj ove surove presude, pored ostalog, stajalo je: „... vas Senat i gvardija crnogorska i brdska osudi da se Vuko Radonjić metne u gvožđa, što i bi učinjeno, a svrh toga da sva kuća Joka Stanova Radonjića ima biti izgnata iz granica crnogorskijeh i brdskijeh, a imuće njihovo, koje se nalazi u Crnu Goru, da ima ostati ovdje". Ako porodica Radonjić pokuša da se protivi izvršenju presude, stoji u njenom sedmom odjeljku, „da sva zemlja ide na njih i da ih iskopa, a Vuko i Marko Radonjić da se mušketaju". U slučaju da ih neko iz zemlje podrži, stoji u osmoj tački, „da takve ljude ćeramo iz naše zemlje, isto kao i kuću Joka Stanova". Zanimljivo je da niko u zemlji nije digao glas protesta protiv očevidne surovosti koju je država ispoljila prema jednoj porodici čije se zasluge tada nijesu ni spominjale, a bile su nesporne. Krajem januara crnogorska Gvardija, na osnovu senatske odluke od 6/18. I 1832. o protjerivanju porodice Radonjić iz Crne Gore, donijela je rješenje da se 20. I (n. k) pušte iz zatvora (poznata „Guvernadurica" u Cetinjskom manastiru), da bi ih sljedećeg dana (21. I) jedan odred Gvardije predao austrijskim vlastima u Kotoru. Vuko Radonjić se odmah po dolasku u Kotor razbolio i ubrzo u kotorskoj bolnici umro (30. V 1832). O uzrocima koji su pruzrokovali smrt crnogorskog guvernadura kasnije su se širile razne vijesti, ali se zemaljska vlast u Crnoj Gori na to nije obazirala.

Napadi na Podgoricu

Ma koliko da se Njegoš istinski trudio da sačuva mir na granicama prema Turskoj, kako prema Skadarskom tako i prema Hercegovačkom elajetu, stvari su uzimale drugačiji obrt. U jednom pismu Jeremiji Gagiću od

6/18. X 1831. crnogorski vladar je upozoravao ruskog predstavnika u Dubrovniku da na njegova miroljubiva nastojanja turske vlasti u Podgorici odgovaraju nasiljem. Gnjevni i osvetoljubivi Crnogorci nijesu željeli da tolerišu ispade otomanskih vlasti, pa je to, po svoj prilici, natjeralo Njegoševa i Ivana Vukotića te su sredinom oktobra izvršili napade na otomanska naselja u okolini Podgorice. Ti su napadi u jednom dijelu literature preuveličani toliko da je ostala sumnja na crnogorskog vladara da je prvi put napao otomanski grad, za čije vojno zauzeće Crna Gora niti je imala oružja ni vojne sile. U suštini, radilo se o nevelikom sukobu u kome je učestvovalo, s crnogorske strane, nekoliko stotina ljudi. U okršaju s mjesnim otomanskim žiteljima, Crnogorci su pretrpjeli nevelike gubitke (četiri mrtva i desetak ranjenih), dok su Turci imali desetak poginulih. Izvještavajući o ovome ruskog konzula u Dubrovniku, Njegoš je ukazivao na mogućnost da se ovakvi sukobi obnove, jer Crnogorcima niko nije mogao zabraniti da štite „svoju vjeru i slobodu".
Drugi crnogorski „napad" na Podgoricu izveden je u februaru 1832. Njega su podstakli isti ili gotovo isti razlozi koji su izazvali i prvi. Naime, neki otomanski lokalni prvaci nijesu imali snage da spriječe nasilje pojedinih svojih sugrađana nad Crnogorcima. Vladika i Vukotić su procijenili da je nastupio trenutak da se to ne može dalje mirno posmatrati, pa su u februaru 1832. donijeli odluku da u Zetu pošalju svoje oružane odrede da uzmu crnogorske žitelje u zaštitu. Prethodno su Crnogorci stupili u kontakt sa Malisorima i sporazumjeli se da udruženim snagama napadnu Turke u Zeti. Pri tome su, kako izgleda, pokušavali da ispitaju mogućnost za prodor u samu Podgoricu. I Njegoš i Vukotić su znali da takav poduhvat ne bi odobrila ruska diplomatija, ali su ga preduzeli kao mjeru samozaštite, a ne zbog razloga (što se ponekad isticalo) da bi uzimali tuđe zemlje i gradove. Koliko se da zaključiti iz svjedočanstva austrijskog porijekla, „napad" je bio više demonstracija sile nego želja da se osvoji grad, koji je za crnogorske vojne mogućnosti tada bio neosvojiv.

Gagić na Cetinju

Pošto se na neki način stišala ratna buka na granicama Crne Gore prema Skadarskom elajetu, crnogorski arhimandrit i njegov Praviteljstvujušči senat počeli su da razrađuju plan kako da učvrste novoizabrane organe zemaljske vlasti. Apeli što ih je Njegoš često upućivao ruskom predstavniku u Dubrovniku natjerali su ovoga da se uputi na Cetinje. Krajem juna 1832. Gagić je doputovao u crnogorsku prijestonicu. Cilj posjete bio je da „upravitelju crnogorskom Petru Petroviću i svima članovima Senata" saopšti „savjete" ruskog Ministarstva inostranih djela. Sljedeći dan po dolasku na Cetinje (16/28. VI 1832) „sazvan je opšti sabor", na kome su učestvovale sve zemaljske starješine. Gagić je na saboru objasnio prisutnima da rusko Ministarstvo inostranih poslova zahtijeva od crnogorske vlasti da se zauzme kako bi se očuvao „mir i saglasnost s blistateljnom Portom otomanskom", da se ni po koju cijenu ne čine napadi na „njene zemlje i njene žitelje". Gagić je posebno upozorio zemaljske vlasti da ne podržavaju Portine „buntovnike", ukoliko ne žele da na sebe navuku veliku „bijedu".
Na skupštini je, kako izgleda, pročitano i nekoliko zvaničnih dokumenata, čiji je sadržaj trebalo da razjasni neka zamršena pitanja iz sfere unutrašnje i posebno iz oblasti spoljne politike. Kao prvo, trebalo je objasniti razloge kojima se rukovodilo carsko Ministarstvo da uputi u Crnu Goru dvojicu Crnogoraca u ruskoj službi, da u ime carskog Ministarstva obave funkciju savjetnika u organizaciji organa vlasti u zemlji. S tim u vezi, trebalo je razjasniti razloge zbog kojih carska vlada nije ispunila obećanje o povraćaju Crnoj Gori 17.000 zlatnika. Isto tako, trebalo je rastumačiti i to da su Vukotić i Vučićević, odlazeći za Crnu Goru, dobili nalog da od ruskog ambasadora u Beču uzmu 7.000 dukata, kao dio obećane novčane pomoći. A da li je Vukotić donio samo jedan dio te sume ili samo ono što je uručio arhimandritu Petroviću - to je ostalo nerazjašnjeno. Iz austrijskih izvora saznajemo da su Vukotić i Vučićević predali Senatu samo 2.000 zlatnika. Da li su ostatak zloupotrijebili - danas je teško ustanoviti. A Vukotić je bio ličnost sposobna i na takve poteze. To što je vladika Petar I u njega imao povjerenje - gotovo da ne znači ništa, jer je vladika inače bio pomalo lakovjeran čovjek. Osnovni razlog koji je pobudio Gagića da se na saboru čitaju zvanična pisma ležao je u njegovoj obavezi da po svaku cijenu ubijedi mladog arhimandrita, prezidenta Vukotića i sve senatore i narodne prvake da ruska vlada živi u dobrim odnosima s Portom i da zahtijeva od crnogorskih vlasti da se ne povezuju sa Portinim buntovnicima bilo u kojoj otomanskoj provinciji, kako u Hercegovini tako i u Bosni i Albaniji. A to je bilo osnovno?

Slične naravi

Poslije održanog sabora, arhimandrit Petrović je izvijestio ruskog vicekancelara Karla Vasiljeviča Neseljrodea da je na zemaljskom saboru saopšteno Gagiću da će se Crna Gora strogo pridržavati uputstva carske vlade. Njegošu, vaspitanom na tradiciji herojskog deseterca, teško je bilo primiti k srcu savjet o poštovanju legitimnih interesa otomanske vlade, koja je nastojala da smiri sve separatističke pokrete na Balkanu. Iako je s pažnjom primao ruske sugestije, Petra II je bunilo to što ga Mehmed Rešid-paša zove na razgovore u Podgoricu, gubeći iz vida činjenicu da je on nezavisan i vladar nezavisnog i slobodnog narodan. Mladi gospodar je to još odlučnije iznio u pismu krajem jula 1832, odbacujući optužbe da se Crna Gora povezala s Husein-kapetanom Gradaščevićem samo da bi naškodila zakonitim zahtjevima vlade u Carigradu. Istina je, zaista, da bi Njegoš vjerovatno uletio u otvorenu podršku otomanskim buntovnicima da nije došlo do blagovremene i oštre intervencije ruske diplomatije.
Teškoće na koje je nailazio mladi crogorski vladar i njegov prezident Praviteljstvujuščeg senata počele su da narastaju s ulaskom u 1833. godinu. Ne bi se reklo da su se zemaljski gospodar i prva ličnost njegove administracije mnogo razilazili u pogledu upotrebe državne prinude u zemlji. I jednome i drugome se činilo da samo tim putem može biti zaveden red i čvrst pravni poredak. Vladika je bio čovjek dosta prijeke naravi, a Vukotić, ma koliko izgledao blage prirode, u suštini je bio surov. Tako su organi zemaljske vlasti, koji su u Crnoj Gori počeli da se konstituišu ustanovljavanjem Praviteljstvujuščeg senata, sve više dobijali elemente policijske države. Nije se moglo u zemlji progovoriti ništa važnije, a da o tome na vrijeme ne saznaju vladika i njegova „gospoda rusinska".

Sukob interesa

Sam Ivan Ivanović Vukotić, nekadašnji ruski „unterlajtnant", dao je najbolje elemente za svoj portret u rukopisu Zakona otačastva. Kao što je poznato, on je u neku ruku i autor ovog zakonskog teksta, a sastavio ga je 24. V/4. VI 1833. Zakoni imaju 20 članova. Vukotiću je i te kako bio poznat tekst Zakona opšteg crnogorskog i brdskog, ali je njegov nacrt za neke sfere pravnog života bio bolje formulisan. Nacrt ima jednostavnija i preciznija normativna rješenja za neke oblasti prava. Iako je i on u članovima (4, 5, 15, 16, 17 i 18.) opterećen suvišnim interpretacijama i objašnjenjima, u najvažnijim odredbama (1, 2, 3, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 i 15) pravne norme su saopštene u formi strogog zakonskog imperativa, s jasno naznačenom zakonskom sankcijom. Mada je zakonopisac proklamovao načelo jednakosti pred zakonom i sudom, opšti koncept ovog zakonskog spomenika osigurava uspostavljanje staleške države.
Kao i Njegoš, i Vukotić je na vrijeme osjetio da bratstvenička i plemenska samovolja predstavljaju najveću opasnost za državu i njene organe, pa je u članu 4, iako dosta deskriptivno, strogo zaprijetio svakom bratstvu i plemenu koje bi se usudilo da pruži utočište prestupniku zakona da će biti podvrgnuto žestokim kaznama, počev od smrtne, tamnice, do kazne „bijenje tojagama". U ovom članu je navedena i jedna kolektivna kazna („a na sve bratstvo ili pleme položiti tešku globu"), čije tragove nalazimo i u sudskoj praksi još iz vremena Petra I.
Njegoš i Vukotić se nijesu razilazili u pogledu primjene strogih mjera prema narušiteljima zemaljskog reda, prema bratstvenikoj i plemenskoj samovolji, obojica su bili žestoki protivnici svih pokušaja da se uspori proces centralizacije zemaljske vlasti. Njih su sasvim druge stvari okrenule jednog protiv drugog želja prvog da bude apsolutni gospodar u zemlji i nastojanje drugog da mu to ospori i da mu ostavi u nadležnost samo crkveni život i crkvene poslove. Jeste da je bio sestrić jednog đenerala u ruskoj vojsci, i to veoma uticajnog i istaknutog, Vukotić je bio i ostao čovjek sa psihologijom „unterlajtnanta". On se lako uhvatio u koloplet s nekolicinom neuticajnih crnogorskih plemenskih starješina, nadajući se da će uz uslonac na njih i na neke ličnosti odnarođene ruske birokratije srušiti protivnika, za koga je svaki ozbiljniji posmatrač osjećao da prerasta u grandioznu figuru ne samo crnogorske nego i južnoslovenske istorije. S druge strane, iako u Crnoj Gori još nije bila učvršćena centralna državna vlast do mjere koju je Njegoš želio da ostvari, u narodu je, a kod starješinskog sloja pogotovo, bilo utemeljeno legitimističko shvatanje da je zemaljski „povelitelj" na zakonit način izabran i da njegovu vlast niko ne može osporiti ni poljuljati.

Njegoševo zavladičenje

Zna se da su prezident Praviteljstvujuščeg senata Ivan Vukotić i ruski vicekonzul u Dubrovniku Jeremija Gagić odvratili Njegoša još 1831. i 1832. da ne otputuje za Petrograd na zavladičenje. Razlozi koji su podsticali na to i jednog i drugog mogu se naslućivati. No, bilo kako bilo, stvari su se u Crnoj Gori razvijale tako da se Njegoševo zavladičenje nije moglo više odlagati. Senatorima i drugim zemaljskim prvacima bilo je stalo da Njegoš što prije dobije titulu vladike. Kako se iz sačuvanih državnih hartija da zaključiti, početkom juna 1833. (23. V/4. VI 1833) održano je „sobranje" zemaljskog „praviteljstva", na kome je zaključeno da Njegoš otputuje za rusku prijestonicu, gdje je trebalo da bude rukopoložen za vladiku. Zemaljski prvaci su očekivali da će Njegoš od ruskog imperatora zatražiti da mu „predstavi" „neke narodne nužde". O ovoj odluci Njegoš je odmah obavijestio Gagića (26. V/7. VI 1833).
Sredinom juna (3./15. VI 1833) Njegoš je, u pratnji Dimitrija Milakovića i tjelohranitelja Stefana Petrovića, krenuo za Kotor, praćen do Kotora od tridesetak Crnogoraca. U Kotoru je unajmio brodić na jedra „Umile", vlasništvo Špira Zbutege iz Prčanja, a pod komandom Gašpara Andrića, takođe iz Prčanja, i krenuo 19. juna za Trst, gdje je prispio 27. juna i odsjeo u hotelu „Pellegrino". Tu se zadržao dva dana, da bi za prijestonicu Moharnije krenuo 29. juna.
Njegoš je s pratnjom stigao u Beč 4. jula. U prijestonici Monarhije se zadržao dvije nedjelje, sve do 18. jula.

Prvi boravak u Beču

Dvonedjeljni boravak u Beču Njegoš je iskoristio vrlo djelotvorno: upoznao se sa Vukom Stefanovićem Karadžićem, do čega mu je bilo posebno stalo. Ovaj ga je upoznao s Jernejom Kipotarom, upravnikom Štamparije Mehatirista Alojzom Šleglom, kome je tom prilikom predao rukopis Glasa Kamenštaka da ga štampa. U austrijskoj prijestonici crnogorski gospodar se dva puta susrio sa karlovačkim mitropolitom Stefanom Stratimirovićem.
Njegoš je bio u posjeti kod ruskog poslanika Dimitrija Pavloviča Tatiščeva. Ne bi se rekao da ga je zvanični prestavnik Rusije primio hladno, već s dosta naklonosti. To se, uostalom, vidi i iz Tatiščevljevog pisma Neseljrodeu, u kome je dao ocjenu o novoimenovanom crnogorskom vladaru i njegovim naporima da „odlučno i pravično" uređuje svoju zemlju.
Petar II je putovao preko Poljske i u rusku prijestonicu prispio početkom avgusta. U prijestonici se odmah javio petrogradskom mitropolitu Serafimu i bio smješten u Aleksandronovskoj larvi, na Nevskom prospektu. Prvu važniju posjetu učinio je Karlu Vasiljeviču Neseljrodeu, ruskom ministru inostranih poslova i državnom vicekancelaru, a zatim je posjetio i oberprokurora Svetog sinoda Stjepana Dimitrijeviča Nečajeva.

U Petrogradu kod cara

Odmah poslije prvih zvaničnih Njegoševih posjeta, obaviješten je imperator Nikolaj I o prispijeću crnogorskog vladara. Ruski samodržac se saglasio da se arhimandritu Petroviću odobri rukopoloženje za vladiku i da se za tu svrhu odredi 15.000 rubalja. Nikolaj I je izmijenio protokol o posvećenju Njegoša za vladiku. Prvo je preinačio plan i riješio da se rukopoloženje izvrši ne u Aleksandronevskoj već u Preobraženskoj larvi, a za datum je označio 6/18. VIII 1833, prilagođavajući to svojim diplomatskim obavezama.
Prije posvećenja Petar II je učinio posjetu imperatoru u Zimskom dvorcu. Ruski imperator je bio impresioniran Njegoševim izgledom i pojavom. Tada je car izrekao one poznate riječi: da je crnogorski vladar viši od ruskog cara, na što je ovaj odgovorio da je samo Bog viši od ruskog imperatora. Prilikom kratkog razgovora, Nikolaj I je izrazio zadovoljstvo Njegoševom upravom u Crnoj Gori.
Na dan Preobraženja 6/18. VIII 1833. crnogorski gospodar je rukopoložen za vladiku, u prisustvu imperatora Nikolaja I i njegove svite, nekoliko ministara, oberprokurora Svetog sinoda i nekoliko mitropolita. Njegoš je

bio u raskošnoj vladičanskoj odeždi sa zlatom i dragim kamenjem ukrašenom panatijom i zlatnim krstom o vratu, poklonom ruskog imperatora.
Sve izdatke za zavladičenja i troškove puta od Cetinja do Petrograda i natrag platila je ruska carska vlada.

Rusija na Bosforu

Njegošev dolazak na rukopoloženje za vladiku u rusku prijestonicu pao je u vrijeme kad je, inače posrnulo, Otomansko carstvo zapalo u najozbiljniju krizu, daleko težu od one u koju su ga uvalili nemiri albanskih i bosansko-hercegovačkih buntovnika. Takvu krizu je malo ko od evropskih političkih posmatrača očekivao, ili ne barem u takvom i tolikom stepenu. Naime, pobunjeni egipatski vazal, Mehmed Alija krenuo je sa svojim oružanim snagama ka Carigradu. To je natjeralo Nikolaja I i njegovu vladu da uputi u Carigrad ruski ekspedicioni korpus u jačini od 30.000 vojnika da uzme u zaštitu otomansku prijestonicu. Prethodno je u Carigrad poslan specijalni ruski izaslanik Muravjov, sa zadatkom da po prispijeću u tursku prijestonicu pošalje ultimativni zahtjev egipatskom buntovniku da odmah obustavi pokrete ka Carigradu. Sve je ovo Nikolaj I uradio, držeći se jedne odredbe Tajnog komiteta iz 1829. godine, kad je postalo jasno svakom upućenijem posmatraču da Rusija neće ispuštati iz svojih ruku dominantnu poziciju na Bosforu. Tako su ruske carske trupe spasile otomanskog sultana od sigurne propasti. Sredinom jula 1833 (8/20. VII) zaključen je Rusko-turski ugovor u Unkijar Iskelesiju. Taj je ugovor ozakonio rusku dominaciju na Bosforu. Rusija je njegovim odredbama dobila prava na moreuzima, slična onima koja je Britanija koristila na Gibraltaru. Po tajnim odredbama ovog sporazuma sultan je uzeo obavezu da drži zatvorenim Bosfor i Dardanele za ratne brodove zapadnih sila. Time je crnomorski vodeni prostor stavljen pod isključivu kontrolu Rusije i njene flote. Ruskom pretencioznom imperatoru se tada činilo da tako stečena prava mogu ostati za vječna vremena. Iako su ga zabrinjavali protesti engleske i francuske diplomatije, preuveličavao je važnost toga što su kabineti Austrije i Pruske pozdravili sklapanje rusko-turskog sporazuma.
Ruska vlada i njezin državni viceklancelar nijesu se dali zaplašili britansko-francuskim prijetnjama. Neseljrode je oštro odgovorio na takve prijetnje, smatrajući da je zapadnoevroipska diplomatska akcija predstavljala grub pokušaj miješanja u rusko-turske odnose. Pošto su diplomatije pojedinih zapadnoevropskih država naišle i na protivljene otomanskog kabineta, rusko-turski odnosi su ostali neporemećeni, a ruska dominacija na Bosforu dobila međunarodno-pravni legitimitet, što će potrajati više od jedne decenije.
Zanimljivo je da je crnogorski vladar, koji je upravo tih dana hirotonisan za vladiku u ruskoj prijestonici, ni jednom riječju nije spomenuo ovaj diplomatski potez ruskog carskog kabineta, iako je od tog događaja i te kako zavisila opšta političko-strateška koncepcija nikolajevske diplomatije na Balkanu. Vjerovatno su odgovorni činioci u petrogradskom kabinetu namjerno izbjegli da s crnogorskim vladarom započinju takvu vrstu razmjene mišljenja.
Ono što je za Njegoša kao vladara Crne Gore i za dalji razvoj njegove zemlje bilo od važnosti predstavljalo je to što je on zvanje vladike primio u prisustvu velikog ruskog samodršca, jednog od stubova Svetog saveza, vladara čija je dominacija na Bosforu tih dana bila ozakonjena.

Uticaji na pjesnika

Petar II je počeo da pokazuje smisao za poetsko stvaralaštvo odmah pošto je naučio pismenost. Na to ga je vjerovatno podsticala i okolnost što se i stari vladika Petar I bavio književnim radom, i sam bio pjesnik. A stari vladika je svom sinovcu mogao staviti i stavljao mu je na raspolaganje za ono vrijeme relativno bogatu biblioteku, s djelima značajnih antičkih pisaca i velikih književnih stvaralaca novovjekovnih evropskih literatura i nekim istaknutim djelima svjetske nauke (Lomonosova, Voltera, Rusoa, Bifona i drugih), što mu je znatno proširilo duhovne horizonte. A kad je Rade Tomov Petrović dobio za učitelja i samog pjesnika - i to pjesnika neobičnih tvoračkih svojstava, postalo je sasvim očito da su stvoreni važni uslovi da se ubrzano šire razni vidovi saznanja kod mladog pjesnika i da je sve to na neki način došlo do izražaja u prvim njegovim literarnim pokušajima, pri čemu je i te kako ostavio traga učiteljev uticaj.
Ako je od savremenika neko na Njegoša izvršio snažan uticaj i uveo ga u svijet poezije - onda je to odista veliki pjesnik srpskog romantizma, Sima Milutinović Sarajlija. On mu je sve puteve otvorio, pokazao čari poetske riječi, otkrio dubinu i bogatstvo poetske mašte i potvrdio svu raskoš poetskog jezika.
Čim se oslobodio stihotvoračkih pokušaja na narodnu, mladi Njegoš je počeo s iznalaženjem nove poetske forme da pokazuje da je zaplivao u carstvo poezije tako moćno što će ga kao ličnost vinuti u budućnost, dalje i sjajnije od njegovih državno-političkih i nacionalno-političkih stremljenja. Doduše, malo je ko očekivao početkom tridesetih godina XIX stoljeća da će pisac Glasa Kamenštaka i Svobodijade doseći nenadmašnu poetsku riječ Gorskog vijenca.

II
OD POVRATKA SA ZAVLADIČENjA DO NOVOG ODLASKA U PETROGRAD

Tek je krajem septembra 1833. novoproizvedeni crnogorski vladika mogao da preduzme prve korake za povratak u domovinu; 20. IX bio je gotov pasoš za njega, njegovog sekretara Milakovića, dva službenika, Stefana Petrovića i za tipografskog radnika, Rusa - Mihaila Petrova. Istog dana pasoš je viziralo prusko, pa saksonsko i najzad austrijsko predstavništvo u Petrogradu. Tog dana su krenuli svi putnici, da bi sljedećeg bili u Kronštatu, odakle su 3. X stigli u Hele, 4. X u Lajpcig, 6. X u Drezden, 7. X u Prag, da bi 14. X prispjeli u Beč.
U prijestonici Monarhije Njegoš se zadržao deset dana. To je vrijeme iskoristio uglavnom za druženje s Vukom Stefanovićem Karadžićem.
Sa njim je imao o čemu da razgovara. I Vuk se starao da veze s crnogorskim vladarom i pjesnikom što više učvrsti. Vjerovatno je druženje s crnogorskim vladikom-pjesnikom iskoristio da razjasni nastale probleme oko dobijanja dozvole za štampanje Glasa Kamenštaka u Beču. Zna se da je crnogorski vladar posjetio ruskog predstavnika Tatiščeva, ali o čemu su i da li su uopšte vodili razgovore van onih sadržaja o kojima je novi gospodar otvarao politički dijalog s državnicima s kojima je stupio u kontakt u vrijeme svečanosti

zavladičenja - o tome se malo zna. Vjerovatno je na sastanku kod Tatiščeva postignut dogovor da Petar II Petrović bude predstavljen austrijsom kancelaru Klementu Lotaru Vencelu Meternihu. Ovaj ga je predstavio svojoj supruzi - Melaniji.
Krajem oktobra Njegoš je krenuo iz Beča (22. X) preko Graca (24. X) i Ljubljanje (25. X). U Trstu se zadržao gotovo mjesec dana. Tu je i imao s kim da se druži i da provodi slobodno vrijeme, ukoliko mu ga je preostajalo. Boravio je uglavnom kod uglednih članova srpske trgovačke i kulturne kolonije (Kvekići, Bajovići, Popovići, Vladisavljevići, Gruberovići). S pravom se ističe da su predmet njihovih tadašnjih razgovora bili vladičini snažni utisci iz ruske prijestonice i susreti s imperatorom Nikolajem I.
U Trstu se vladika zadržao i zbog toga što je očekivao da će mu prispjeti, pošiljka sa tipografijom. A čim je shvatio da pošiljka ne pristiže, kako je očekivao, donio je odluku da u Trstu ostavi Rusa Petrova da je on sačeka i dopremi do Crne Gore, a sam je krenuo preko Zadra i Dubrovnika za Kotor, nošen, pored drugih briga, i razmišljanjima o razlozima koji su doveli do odlaganja štampanja Glasa kamenštaka.

VLADIČINA VOLjA ZAKON

Početkom decembra (6. XII) Njegoš je krenuo brodom "Pronostico" iz Dubrovnika za Kotor. Pošto se jedan dan odmorio u kući porodice Lombarlć, vladika je započeo posjete zvaničnim predstavnicima austrijske vlasti u Kotoru. Inače, predstavnici vlasti su se trudili da mu na svakom koraku iskazuju dužno poštovanje. To ih, razumije se, nije ometalo da pažljivo pregledaju i podvrgnu carinskoj kontroli njegov prtljag. Njegov je sadržaj bio dosta zanimljiv: dio kućnog namještaja, četiri gvozdene peći, četiri bale platna, četiri mala bronzana topa, nekoliko sanduka s novcem i knjigama, pri čemu je utvrđeno da u tim sanducima ima 10.000 talijera i cvancika, srebrni pribor za ručavanje za osamnaest osoba, nekoliko srebrnih čaša, dvije ili tri episkopske odežde i oko 400 knjiga. Sve Njegoševe stvari je carina oslobodila posebnih davanja. Kotorski okružni poglavar je odredio jednog ljekara i sekretara Budvanske opštine da vladici budu na raspolaganju. Interesantno je da su vlasti zapazile da crnogorski vladika nije posjetio pravoslavnu crkvu. A zapaženo je da je dugo razgledao i divio se ljepoti arhitekture i drevnosti crkve Svetog Tripuna. Poslije razgledanja grada, dočekala ga je na platou pred crkvom Svetog Luke gradska muzika. Vladika je pažljivo saslušao i poklonio joj je jedan zlatnik. Njegoš, inače, nije bio darežljiv i ovo je možda bio i jedini put da učini ovakav poklon.
Početkom decembra 1833 (11. XII) crnogorski vladar je napustio Kotor, ispraćen samo od prijatelja Lombardića, a bez prisustva bilo kog austrijskog zvaničnog predstavnika. Ali, čim se približio Crnogorskom pazaru, dočekala ga je grupa od "preko stotinu" Crnogoraca, spremna da ga prati do Cetinja.
Zapaženo je da je Njegoš po povratku u Crnu Goru duže pobolijevao, pa su među nekim srodnicima počele da se šire glasine kako ga je neko pokušao otrovati.
Njegoš se nije zadržavao na Njegušima, već je sa pratnjom ubrzo produžio na Cetinje. Tamo su ga očekivale velike obaveze i brige. Njegovi najbliži srodnici imali su o čemu da ga obavijeste, a on njima takođe baš o mnogočemu: da saopštava utiske, zapažanja, mišljenje, dileme, preporuke, sumnje i mnogo drugih saznanja. Uostalom, njemu jedinom pripala je istorijska čast da od crnogorskih arhimandrita prvi dobije vladičansku titulu u Rusiji, u Petrogradu, u velikom i znamenitom Spasopreobraženskom saboru, i to u prisustvu samog sveruskog imperatora, koji ga je tom prilikom obasuo skupocjenim obdarjima. Nijedan crkveni velikodostojnik s Balkana nije do tada doživio takvu i toliku počast. Sve je to trebalo lično saopštiti, da čuju mnogi, onako autentično, iz njegovih usta. To se moglo najbolje učiniti na zemaljskom saboru. Svaka vladareva izjava na saboru smatrala se kao zakon; ona se nije niti mogla poricati. A bilo je i još prijekih istorijskih potreba da se takav sabor sazove. Dotadašnji prezident Praviteljstvujuščeg senata (Vukotić) i viceprezident (Vučićević) bili su došli u takav sukob sa glavnim zemaljskim prvacima, tako da je njihova dalja saradnja bila sasvim isključena. Obojica su napustili zemlju i tada su već bili van granica Crne Gore. I da su htjeli, povratka im nije bilo jer su zategli odnose sa najistaknutijim narodnim prvacima. Crnogorske starješine su im prigovarale, pored ostalog, i zbog toga što su nemilice trošili novce, ostavljene u nasljeđe od vladike Petra I. To nijesu bile velike pare (3.000 dukata), ali su s mukom ušteđene i čuvane, a bile su namijenjene za narodne potrebe. Obračun Praviteljstvujuščeg senata s Vukotićem i Vučićevićem - Njegoš je podržao; njemu je odgovarao radikalan raskid s njima. On je čak radikalnije sudio o njihovom ponašanju. Kao ličnost po prirodi prijeka, vjerovatno bi, da je bio u mogućnosti, postupio sa njima još žešće i odlučnije. Onako, raskinuo je s njima svaku političko-moralnu vezu i kod svih istaknutih starješina pokopao bilo kakve nade u njihovu dalju spremnost da rade za dobro Crne Gore. Inače, već tada je vladika pokazivao želju da ni na kakav način ne dopusti da vlast dijeli bilo s kim. On je i Senat i sve druge lokalne organe vlasti shvatao kao dio jednog mehanizma, stavljenog isključivo u službu njegove neprikosnovene vladarske pozicije. Njegova nepokolebljiva volja je bila zakon, čvrsta i snažna kao da je napisana i na narodnoj skupštini izglasana. Od tada pa do kraja njegove vladavine zlo su se provodili svi oni koji bi pokušali da mu se u ovom ili onom vidu suprotstave.

Obavještenja Skupštini

- Najznačajniji događaj u sferi spoljne politike bio je svakako svečano zavladičenje Njegoševo u Spasopreobraženskoj katedrali u Petrogradu u prisustvu samog ruskog samodrška. Uz to, crnogorskom poglavaru je priređen i doček kakav se do tada nije pamtio u protokolarnim analima carskog doma Romanova. Sve je to trebalo saopštiti na zemaljskoj skupštini kako bi narodu ušlo u svijest i postalo dio pamćenja i razmišljanja. Skupština je održana na Cetinju 26. XII 1833. Po običaju zemaljskom, vladika je, kao prvo, sve prisutne upoznao sa sadržajem carske gramate. Ona je, da bi se stvorio autentičan utisak, pročitana u cjelosti, tako da su učesnici imali priliku da čuju sve imperatorove preporuke, posebno one koje su se odnosile na održavanje reda i mira u zemlji i na poštovanje dobrosusjedskih odnosa s Austrijom i Turskom. Kako je u jednom izvoru istaknuto, vladika je istakao da su u Petrogradu posebno zahtijevali da narod uredno isplaćuje zemaljski porez, kako bi se bez teškoća mogli izdržavati vrhovni organi zemaljske vlasti. Prisutne na skupštini je i te kako interesovalo šta će novi vladika ispričati o samom činu hirotonisanja. Kako izgleda, iako to nije mnogo volio, bio je izdašan u obavještenjima. Iskoristio je i priliku da saopšti da će ruska vlada primiti na školovanje grupu crnogorskih mladića. Isto tako, napomenuo je da će ubrzo započeti da vodi pregovore sa skadarskim vezirom.

Vladika je iskoristio priliku da na skupštini pokloni dragocjeni krst igumanu manastira Ostrog, Josifu Pavićeviću i proizveo ga u čin arhimandrita. Od tada će Josif Pavićević da igra još zapaženiju ulogu u životu zemlje. U neku ruku bio je desna ruka vladičina. Prilikom nekih odsustvovanja iz Crne Gore zamjenjivao ga je na čelu zemlje i Mitropolije.
Dok se Crna Gora pripremala da otpočne značajne državno-pravne mjere i u pogledu unutrašnjeg razvoja i na spoljnom planu koje će, strogo uzevši, inaugurisati vladar, uvažavajući, koliko je cijenio za neophodno, mišljenja svojih bliskih saradnika, svakome je bilo jasno da će on sve suštinske poteze preduzimati isključivo na osnovu vlastitih rasuđivanja, ocjena, osjećanja, sumnji i, što je u njegovom slučaju bilo najhitnije, na osnovu čudesne intuicije kojom ga je priroda obilato nagradila.

Nagodbe Beča i Petrograda

Evropa je već išla dosta utabanim smjerom, barem kad je bilo u pitanju složeno Istočno pitanje. Prateći rad i uspjehe ruske diplomatije početkom tridesetih godina, svemoćni austrijski kancelar Meternih procijenio je da će mu biti mnogo djelotvornije ako diplomatskim putem ograniči rusko djelovanje na Istoku nego da ide na zatezanje odnosa sa susjedom i starim saveznikom, čija su snaga i uticaj narastali zastrašujućim ritmom. Ovakvoj Meternihovoj politici išla je donekle na ruku i koncepcija ruskog vladara, pogotovo od trenutka kad je početkom februara 1833. saopštio austrijskom predstavniku shvatanje da se Rusija odriče plana nekad svemoćne imperatorice Katarine II o stvaranju nove imperije na ruševinama Otomanske carevine. Zbog toga su se krajem avgusta 1833. u Minhengrecu i sastali austrijski i ruski imperator da razmotre različita gledišta koja su sredinom tridesetih godina razjedinjavala Evropu u pogledu pitanja Istoka. Konvencija o razgovorima u Minhengrecu imala je tri javna i dva tajna člana. U njima je na svojevrstan način došla do izražaja želja svemoćnog austrijskog kancelara da Rusija i Austrija ne bi smjele dopustiti da se u evropskom dijelu Turske obrazuje jedna jaka i jedinstvena država od njenih "odlomaka". A u slučaju da se raspad Otomanske carevine ne bi mogao spriječiti, trebalo je, po odredbama ovog dogovora, postići da se na ruševinama Turske obrazuju manje nezavisne države, kao npr. Moldavija, Vlaška, Srbija, Bosna, Bugarska i Albanija. Crnu Goru tada niko nije pomenuo.
Odredbe Konvencije u Minhengrecu samo su potvrdile želju dva evropska dvora da ulože sve raspoložive snage da se očuva sultanova vlast. To je, doduše, tada odgovaralo i austrijskom i ruskom dvoru. Sam ruski samodržac nije mnogo vjerovao u mogućnost da se produži opstanak "rastočenog i sa svih strana potkopanog zdanja", u šta ga je, sa svoje strane, "ubjeđivao" i jedan od tvoraca rusko-turskog saveznog ugovora, sklopljenog u Unkijar-Iskelesiju. Odredbama ovog ugovora petrogradski kabinet je spasio sultana i otomansku Portu od sigurne propasti. To je dobrim poznavaocima prilika na Istoku pokazao i prvi sukob otomanskih trupa sa odredima Mehmed Alije. U najkritičnijem trenutku rata na Bliskom istoku stupile su ruske trupe na istorijsku pozornicu tog nemirnog područja i zaštitile otomansko državno zdanje i njezinog vladara. Time je, u stvari, stvoren faktički protektorat petrogradskog kabineta nad Otomanskom carevinom, osigurani uslovi za faktičku dominaciju Rusije na Bliskom istoku.
U tako složenim okolnostima razvoja događaja na Istoku vladika crnogorski je trebalo da preduzima hitne korake kako da zemlju što prije izvede iz krize u koju su je bacili svojim pretenzijama Ivan Ivanović Vukotić i njegov ne manje pretenciozni sestrić. Narodu je trebalo staviti do znanja da zemlja nije ostala sama, da je njena vlast snažna u onoj mjeri u kojoj je novi gospodar kadar da je drži pod svojom neposrednom kontrolom, da je takoreći ne ispušta iz ruku. Upražnjeno mjesto prezidenta Senata trebalo je što prije popuniti i na tu dužnost naznačiti čovjeka koji će breme takve istorijske odgovornosti znati da nosi.

Zahvalnost ruskim državnicima

Ako je neko mislio da su odlaskom Vukotića i Vučićevića iz Crne Gore prestale za vladiku brige - duboko se varao. Teškoće su tek tada dobile punu težinu. Za sve o čemu je trebalo odlučivati, prethodno je trebalo saslušati vladičino rezonovanje, uzeti u obzir njegove dileme i sumnje. Iako su njegovi bliski saradnici bili umne glave, manje-više svi u najzrelijim godinama, a neki čak i na kraju životne karijere, vladičin ogromni dar da o svemu sudi superiorno dolazio je u svakoj prilici do izražaja. Tu čudnu samouvjerenost podsticao je kod njega Sima Milutinović, dok su još bili u odnosima nastavnik - učenik.
Čim je obavio najvažnije poslove iz državnopravne sfere, vladika se prihvatio obaveze da uputi pisma zahvalnosti ruskim državnicima sa kojima je u Petrogradu dijelio radost svečanosti na kojoj je dobio titulu vladike. Kao prvom, zahvalio se ruskom poslaniku u Beču - Dimitriju Pavloviču Tatiščevu. Za njega ga je vezivala i obaveza zato što mu je omogućio dodir sa austrijskim kancelarom Meternihom, od koga je zatražio da ispita međunarodnopravne mogućnosti za prodaju manastira Maine i Stanjevići blizu Budve. Osim Tatiščevu, pismo zahvalnosti poslao je i K. K. Rodofinikinu, pa mitropolitu Serafimu, knjazu Aleksandru Nikolajeviču Galicinu S. D. Nečajevu. Nema sumnje, vladika je najviše razmišljao o pismu blagodarnosti imperatoru Nikolaju I. Uputivši sveruskom imperatoru snažne riječi zahvalnosti, zbog prijema u "bogohranimom gradu Svetoga Petra", Njegoš je dopustio sebi da mu izloži i molbu za prijem pet mladića istaknutih crnogorskih starješina u "petrogradski kadetski korpus".
Početkom maja sljedeće (1934) godine crnogorski vladar je poslao pismo blagodarnosti knjaginji A. A. Orlovoj. Ona je, kao što je u literaturi već istaknuto, za vrijeme vladičinog boravka u Petrogradu, po anonimnom donosiocu, poslala crnogorskom vladaru 10.000 zlatnika. Blagodareći joj na takvoj i tolikoj pažnji, vladika je isticao da tako blagorodan poklon nije mogao ostati do kraja anoniman. O njemu se moralo saznati. Bilo je pisaca koji su, komentarišući ovu činjenicu iz vladičina života, prenaglašeno isticali sentimentalna tumačenja i objašnjenja.

Štamparija, porezi i škole

Prvi državotvorački potezi Petra II po povratku iz Petrograda pokazali su jasno da je on dobro shvatio kako se i stvara i čuva država. A i oni kojima su vladičine mjere bile i namijenjene - to su takođe dobro upamtili. Vladar koji je do mistifikacije želio da naznači ulogu svoje vladarske pozicije brzo je počeo da uliva respekt svojim sugrađanima. U političkom smislu, tok stvari mu je išao na ruku. Bez napora, dobio je opštenarodnu

podršku za obračun sa glavnim političkim protivnikom - Vukolajem - Lukom Radonjićem, bivšim guvernadurom crnogorskim. Nije ga mnogo stao političkog napora ni sukob sa dosta opasnim protivnikom - Ivanom Ivanovićem Vukotićem, bivšim prezidentom Praviteljstvujuščeg senata i njegovim viceprezidentom i sestrićem Matejom Petrovićem Vučićevićem. Pošto mu je pošlo za rukom da učvrsti poziciju vladike kao vrhovnog zemaljskog gospodara, trebalo je još više ojačati i ulogu Praviteljstvujuščeg senata. To je mladi vladika mogao da uradi s velikom sigurnošću zbog prostog fakta što je tada najuglednija ličnost u Senatu bio i jedan od najuticajnijih Crnogoraca za života preminulog vladike - Savo Markov Petrović. Poziciju prezidenta njemu niko nije mogao da ospori i da je htio. Pored Sava Markova Petrovića, kao prezidenta Praviteljstvujuščeg senata, u centralnom državnom organu su se zadržale one iste ličnosti izabrane u maju 1832. godine. A to su bili: serdar Đuro Popović, serdar Điko Martinović, serdar Manojlo Vukotić - iz Katunske nahije, iz Brda serdar Jovan Martinić i serdar Mihailo Bošković, iz Lješanske nahije Đokica Uskoković, iz Riječke - serdar Filip Đurašković, iz Ljubotinja pop Matija Drecun, iz Crmničke nahije serdar Marko Plamenac, knez Stanko Knežević i iz Morače - vojvoda Minja Radović od Rovaca.
Gvardija, ustanovljena takođe 20. maja 1832, djelovala je vrlo efikasno. Njen broj je i dalje iznosio 156 ličnosti. Broj perjanika koji su izabrani 1832. ostao je isti (osam).

Bez imalo kolebanja

Odlazak Vukotića i Vučićevića nije nimalo pokolebao Praviteljstvujušči senat da nastavi djelatnost izgradnje i učvršćivanja institucija vlasti u zemlji, da slama svaki vid otpora toj istorijskoj zakonomjernosti, da čuva tekovine što ih je u narodnoj svijesti ostavila državotvoračka djelatnost utemeljivača crnogorske države vladike Petra I Petrovića Njegoša. Mora se, ipak, reći da su i „rosijska gospoda", kako su Crnogorci nazivali Vukotića i Vučićevića, dosta pomogli svojim duhovnim i fizičkim naporima da se u zemlji izvrše mnoge radnje što su osiguravale zavođenje reda u zemlji. Na kraju, za njihovo ime je vezano i uvođenje tjelesne kazne za određene kategorije prekršitelja zemaljskog reda.
U zajednicama sličnim crnogorskoj proces konstituisanja organa vlasti nailazilo je na prirodan otpor institucija starog ustrojstva, u kome izolacionizam lokalnih zajednica ne dopušta da se vaspostave ustanove građanske države i da se bez snažnijih potresa afirmišu. U tom pogledu je jedan od najtežih istorijskih procesa bilo zavođenje poreza. Još u martu 1834. vladika je znao da mu funkcija zemaljskog vladara nameće obavezu da narodu o čijoj je sudbini morao da vodi brigu propiše državni porez kao najznačajniji izraz narodne spremnosti da učestvuju u pribiranju prihoda za finansiranje državnih organa. Svi senatori, kao nosioci najvišeg organa zemaljske vlasti, bili su saglasni da se porez bez odlaganja zavede i da se ustanove poreske klase, polazeći od imovinskog stanja stanovništva. Kad su napravljeni spiskovi učinjen je predračun, po kome su ukupni zemaljski prihodi iznosili 14.227 fiorina i 40 krajcera godišnje. Porez je bio podijeljen na tri poreske klase, pa je I klasa bila obavezna da daje godišnje državi 1 fiorin, II klasa - 2 fiorina, a III - 3 fiorina. Iz čitavog prihoda od poreskih izvora država je mogla da podmiri plate svojim činovnicima koje su iznosile 6.286 fiorina i 40 krajcera, dok je za ostale državne potrebe mogla da raspolaže sumom od 7.941 fiorina.

Delikatna obaveza

Pokazalo se da je proces uvođenja državnog poreza u zemlji bio jedna od najdelikatnijih obaveza mladog vladara, koga je vukla nepokolebljiva želja da se ne staje na pola puta u slamanju bratstveničke i plemenske samovolje. Tu svoju delikatnu obavezu najbolje je izrazio u pismu ruskom generalnom konzulu u Dubrovniku od 1/13. III 1834. Govorilo se čak da je na Njegoša neko pucao u Bjelopavlićima, kad ih je obilazio, upravo zbog prikupljanja državnog poreza. I vladika i svi senatori su znali da se krenulo putem sa koga povratka nije bilo.
U izgradnji elemenata za koje je smatrao da čine najbitnije poluge zemaljske vlasti, vladika je smatrao i izgradnju škola, iz kojih je ubuduće trebalo da nikne domaći školski sistem. Zna se pouzdano da se Njegoš još od 1831. zanosio mišlju da otvori osnovnu školu na Cetinju. Za učitelja je trebalo da dođe Novljanin Petar Ćirković, s kim su vodili pregovore bivši prezident i viceprezident Senata Vukotić i Vučićević. Ipak, posao oko njenog otvaranja nije tekao tako lako, te je škola osnovana tek 1834, kad su austrijske vlasti dopustile učitelju Petru Ćirkoviću da se preseli na Cetinje.
Petar II je prvu crnogorsku osnovnu školu smjestio u Cetinjskom manastiru i donio istovremeno odluku da svi njeni đaci primaju „blagodjejanije". Ukupno je imala 31 učenika iz čitave Crne Gore. Svi su stanovali i hranili se u manastiru.
Oskudica u učilima bila je velika, bez obzira na to što je biblioteka starog vladike Petra I bila relativno bogata i što je i Njegoš donio iz Rusije nekoliko stotina knjiga, (400) krajem 1833, među kojima je bilo i dosta udžbeničke literature. Takođe se pretpostavlja da je i sam učitelj Ćirković nabavio za školu jedan broj srpsko-slovenskih bukvara.

Širenje pismenosti

Prvi đaci Njegoševe škole bili su mahom sinovi istaknutih crnogorskih prvaka i manje-više svi su bili odrasli mladići, od kojih je većina nosila i oružje.
Osim učitelja Lukovica, u Njegoševoj školi su radili kao učitelji još i Lazar Vlahović, Teodor Ivančik, Petronije Lujanović, Đorđije Srdić i, na kraju, pretenciozni Milorad Medaković.
Ma koliko da se u zemlji na početku držalo da će jedna škola zadovoljiti sve državne potrebe, sam vladika Petar II u to nije bio uvjeren, pa je nastojao da otvori novu školu. Ona je počela da radi u Dobrskom Selu, blizu Cetinja. I ona je odigrala značajnu kulturno-istorijsku ulogu, kako u širenju pismenosti tako i u opštem razvoju prosvjete u Crnoj Gori. Poznata je, takođe, bila i škola u Brčelima. Ona je bila jedna od najstarijih u zemlji. A kad je u pitanju djelatnost na širenju pismenosti, ne treba zaboraviti ni to da je pri nekim manastirima u zemlji (Ostrogu, Morači, Stijeni Piperskoj, Pivi, Ždrebaoniku i drugima) bilo kaluđera koji su obučavali pismenosti mladiće iz starješinskih porodica, pripremajući ih za svješteničke i starješinske pozive. Svi važni poduhvati što ih je pokušavao da ostvari ili ostvario njegov veliki prethodnik, ostali bi, po

Njegoševoj ocjeni, uzaludni da Crna Gora nije našla snagu da osnuje vlastitu državnu tipografiju. Čim mu se pružila prva prilika da to ostvari, Njegoš nije želio da propusti šansu. U Petrogradu je nabavio za cijenu od 3.000 rubalja jednu malu štampariju, za koju je bio uvjeren da će odmah otpočeti s radom, čim se sanduci s njezinim djelovima dopreme na Cetinje. Uz velike napore angažovanog ruskog tipografskog radnika Mihaila Petrova, sav taj dragocjeni prtljag, sa spakovanim štamparskim uređajima, bio je dopremljen na Cetinje 20. januara 1834. godine. Po vladičinoj naredbi, štamparija je odmah smještena u Manastiru, a Petrov započeo ubrzane radnje kako bi što prije započela redovnu djelatnost. A taj posao, ma koliko objektivno i bio ograničen za malenu Crnu Goru značio je tada mnogo. Otvaranje crnogorske knjigopečatnje predstavlja jednu od prekretnica u istoriji crnogorske kulture.

Prva izdanja

U pripremama za početak rada štamparije Njegoš je bio obaviješten o svakoj tehničkoj pojedinosti, sam se starao da se pored slova crkvene ćirilske azbuke što prije nabave i odgovarajuća slova Vukove azbuke, posebno grafeme „lj", „j" i „nj", pa je u tu svrhu bio angažovao svoje prijatelje, između ostalih i Vuka Stefanovića Karadžića.
Radom Njegoševe štamparije na samom početku rukovodio je Rus Mihailo Petrov. Njemu su pomagala dva crnogorska mladića. Poslije dvije godine (u martu 1836) poslovima štamparije upravljao je M. Petrović, a od 1838. njezinom djelatnošću je rukovodio Dimitrije Milaković. Početkom četrdesetih godina (od 1841) upravitelj Njegoševe štamparije postao je Filip Vuković Kokotović.
Njegošu je bilo posebno stalo da se u štampariji, pored njegovih pjesama Srbin Srbinu na časti zahvaljuje i zbirke Lijek jarosti turske i Pustinjak cetinjski objavi i poznato djelo njegovog učitelja („nastavnika") Sima Milutinovića Dika crnogorska. Tu je štampan i Tropar Svetom Petru i Njegošev proglas (Objavlenije...) povodom posvećenja Petra I za sveca 1834.
Crnogorska štamparija je stalno pojačavala tipografsku djelatnost, a u javnosti jugoslovenskih zemalja postala je zapaženija od trenutka kad je na Cetinju, počev od 1836. započela da publikuje prvi crnogorski časopis, kalendar Grlicu. Iste godine u štampariji su objavljene Poslovice Vuka Stefanovića Karadžića, a zatim i Srpski bukvar (takođe 1836). Nešto kasnije štampana je i Srpska gramatika (1838), da bi poslije godinu dana (1839) bila publikovana i Šercerova Istorija, u prijevodu Dimitrija Milakovića.

Posvećenje Petra Prvog

Krajem oktobra 1834, na sam dan godišnjice smrti vladike Petra I, zbio se u Crnoj Gori događaj koji je crnogorski narod takoreći digao na noge. Istog dana kad je stari vladika sahranjen otkopan je njegov grob, u kome je tijelo preminulog velikana, navodno, pronađeno cjelokupno. To je Njegošu dalo povod da uputi poslanicu Crnogorcima i Brđanima i obavijesti sugrađane o potrebi da „mu se molimo da on i sada kao svetitelj i ugodnik božji" predstavlja činioca moralnog jedinstva, uvjereni u to da će on biti „molitvenik svemogućemu bogu za nas kako za svoje sinove". Nastavljajući Poslanicu, Njegoš kaže: „Ja mislim, blagočestivi hrišćani, da pamtite vi riječi svetoga Petra, koje je vama govorio: 'da živite u slogi, miru i jedinstvu'". Sam Petar II je ovom poslanicom dao odgovor na razloge koji su ga naveli da pripremi svečanost o proglašenju svog velikog prethodnika za sveca i da izda preporuku da se sarkofag sa njegovim moštima unese u crkvu Cetinjskog manastira. Postoje ozbiljni autori koji smatraju da se posvećenje Petra I nije moglo obaviti bez prethodnog dogovora s Njegošem. A da je i ova kanonizacija, kao i sve slične u hrišćanstvu, posebno u pravoslavlju, imala politički motiv u to nema sumnje! Uostalom, kanonizaciju Petra I je bilo lako i obaviti jer je crnogorski narod njega takoreći za života kanonizovao, nazivajući ga „svecem" ili „svetim vladikom" .
Još prilikom jednomjesečnog boravka u Trstu 1833, u vrijeme povratku sa zavladičenja u Petrogradu, vladika Petar II se „zarekao" Dimitriju Vladisavljeviću da neće drugi put kretati za rusku prijestonicu bez znanja francuskog jezika. Shvatajući značenje ove njegove izjave, Vladisavljević mu je obećao da će mu pronaći pravog učitelja „i poslati mu ga" .
Po povratku na Cetinje, vladika je počeo da uči francuski, odredivši po jedan sat vremena za svaki svoj radni dan, bez obzira na to kakvim obavezama bi bio opterećen. Proći će, ipak, više od tri godine dok mladi gospodar nije dobio pravog učitelja francuskog jezika - Antida Žona, rodom iz južne Francuske, iz Taraskona.

Pogibija na Grahovu

Prisjećajući se obaveza datih austrijskom kancelaru Meternihu prilikom razgovora povedenih s njim za vrijeme boravka u Beču krajem 1833, Njegoš je krajem juna 1834. s relativno brojnom pratnjom posjetio crnogorske manastire na austrijskoj teritoriji - Stanjeviće i Maine. Želio je, valjda, prije nego što pristupi direktnim pregovorima o njihovoj prodaji da stekne puni utisak o njihovoj vrijednosti za jednu i drugu stranu. U njihov kulturno-istorijski značaj nije sumnjao, ali su ga ekonomske nedaće i stalni pritisak austrijskih državnih organa prinuđavali da kulturno-istorijsko značenje stavi u posljednji plan, a da u datom trenutku povede isključivu brigu o njihovoj tržišnoj vrijednosti.
Vladičina posjeta Stanjevićima i Mainama pobudila je znatiželju austrijskih vlasti i okolnog stanovništva. Svako je želio da vidi novog crnogorskog gospodara, ličnost koja je zamijenila na državnom kormilu starog proslavljenog vladiku. Posjeta je spontano dobila svečan karakter, a nju je uveličavalo tridesetak naoružanih vladičnih pratilaca u raskošnim crnogorskim narodnim odijelima. Njih je narod pozdravljao u svim selima po kojima su se tih nekoliko dana kretali. Ono što je najvažnije, Njegoš je uočio da se ove značajne crkvene građevine nalaze u trošnom stanju, pa je stoga i narasla njegova riješenost da ih što prije proda. Ubrzo poslije toga (29. VI 1834), on je sa Cetinja uputio pismenu ponudu austrijskom kancelaru Meternihu o prodaji Maina, pa su tako i zvanično započeli pregovori o ovoj za Crnu Goru važnoj međunarodno-pravnoj transakciji.

Nemirne granice

Njegoš nije očekivao da će odnosi Crne Gore prema Turskoj biti pogoršani tako brzo po njegovom povratku iz Rusije. Iako je stalno u njih sumnjao držao je da neće tako brzo zapasti u krizu, kako se i dogodilo. Ono što ga je posebno uznemiravalo bilo je to što su crnogorsko-turski odnosi bili rđavi: i oni prema Skadarskom i oni prema Hercegovačkom elajetu. I vladici i njegovim saradnicima se činilo da će prijateljska korespodencija sa Hasan-begom Resulbegovićem otkloniti sve nesporazume i da Grahovo neće postati kamen spoticanja u odnosima Crne Gore i Hercegovine.
Narušavanje mira na granici prema Skadarskom pašaluku imalo je dugu i mučnu tradiciju. Ništa nije bilo lakše nego dovesti do nereda na toj vječito uznemirenoj graničnoj liniji. Tako su krajem aprila 1834. Turci iz Spuža napali neka sela u okolini, ali su bili suzbijeni. Tom prilikom im je zarobljen i jedan top. Napad je bio ubrzo obnovljen kod sela Jastreba, ali su i u tom okršaju turske snage ostale poražene.
Takvo stanje na granici se nije dalo tolerisati i Petar II je istinski priželjkivao mir. Krajem juna je i pisao Hafis-paši, predlažući mu da se sastanu na Vranjini radi dogovora o načinu kako da se zaustave neredi na granici. Sredinom jula, vladika se ponovo obratio pismom skadarskom veziru, potvrđujući riješenost u vezi sa susretom na Vranjini.
I jedna i druga strana, i turska (skadarska i hercegovačka) i crnogorska, pokušavale su da nađu kakav-takav izlaz iz teškoća. Ali, izlaza nije bilo. Obje strane su izazivale sukobe, podsticale krvoproliće, što je odnosilo nove žrtve. Kad je početkom marta 1835. izvršen napad na crnogorske čobane iz Kuča, kojom prilikom je posječeno nekoliko ljudi, jedna probrana četa Ceklinjana izvršila je napad na turski grad Žabljak, ušla u utvrđenje, zauzela gornji dio gradske tvrđave i tom prilikom zaplijenila dva topa. Kad su topove donijeli na Cetinje, Njegoš je izdao naredbu da se ugraviraju natpisi inspirisani njegovom željom da ovaj podvig ostane u pamćenju pokoljenja.

Složena vremena

Nastajala su složena vremena za Crnu Goru; podsjećala su na dane iz crnogorsko-turskih odnosa proteklih epoha.
Uzalud je Vuk Stefanović Karadžić u poznatom članku *Pogled na Crnu Goru* u jesen 1834. pisao da je mladi vladar crnogorski nastojao od svog povratka iz Petrograda da „uspostavi trajan mir i privede kraju dosadašnja zvjerstva", skadarski vezir se pokazao „nenaklonjen prema svakoj miroljubivoj pomisli". On je, istovremeno, tvrdio da se Crna Gora nalazi pod suverenitetom Turske. Takvo tumačenje istaknutog prvaka otomanske državne administracije Crnogorcima je zatezalo nerve, vraćalo ih na kategorije razmišljanja iz ranijih stoljeća, a kod Njegoša, ma koliko se trudio da sačuva mir, budilo ratničke strasti.
Stvari su počele da uzimaju ozbiljan obrt onog trenutka kad je u odnosima među Crnom Gorom i Turskom iskrslo pitanje statusa Grahova. U stvari, oko Grahova su se lomila koplja još od vremena kad je ono, kao izuzetno značajno područje, služilo Petru I, u vrijeme ratovanja protiv Napoleonovih trupa u Boki Kotorskoj i Dalmaciji, kao strategijska osnova za pripremu ofanzivnih dejstava kroz Hercegovinu i za pripremu udara na Nikšić (1807). Otada je političko-strateško i vojno značenje ovog područja sve više i više dobijalo posebnu ulogu.

Ključ od Hercegovine

Ko je držao Grahovo imao je ključ od Hercegovine. Turci su to znali, a Crnogorci u to takođe bili ubijeđeni. Od sredine tridesetih godina započinje borba na život i smrt za Grahovo. Sukob će potrajati pune dvije decenije. Njegoš je na Grahovo gledao kao i svaki crnogorski prvak. Smatrao je da bez vlasti nad Grahovom zemlja nema nikakve izglede da osigura svoje pretenzije i na neka drug područja pod turskom vlašću, nastanjena crnogorskim i crnogorskohercegovačkim življem. Zato je svako ugrožavanje crnogorskih pretenzija prema Grahovu smatrao kao da mu neko ugrožava Cetinje. Hercegovački veziri su, takođe, pretenzije prema Grahovu držali kao da je u pitanju prilaz Mostaru. Stoga je Alipaša Stočević krajem jula 1863. sa relativno znatnim snagama, ojačanim odredima konjice, pod komandom gatačkog muselima Smailage Čengića, zaposio Grahovo, s ciljem da stavi do znanja novom crnogorskom vladaru da se okane pretenzija prema ovom području. Čim je o tome obaviješten, crnogorski vladika je izdao naredbu odreda od 300 Crnogoraca, pod komandom svoga brata Joka, da krenu ka Grahovu, a sam je po Crnoj Gori počeo da prikuplja snage da ih takođe pokrene u susret Ali-pašinim trupama. Crnogorski odred, ojačan Grahovljanima, nije čekao vladičinu glavninu, već je 11. VIII 1836. napao na turske snage u rejonu Čelinskog potoka i doživio poraz. Po jednom izvoru, poginulo je 40 Crnogoraca i 12 Grahovljana, a po drugom 52 Crnogoraca i 22 Grahovljana. Turaka je ostalo na bojištu 76 vojnika i oficira. Među poginulim Crnogorcima nalazilo se i osam Petrovića (Joko Tomov, vladičin brat, Stevan Stankov, brat knjaza Danila (Petrovići Erakovići), Đuro Petrov i Mićo Petrov, Đuro Perićev, pop Stanko, Đuro Savov i Drago Savov (Popovići Petrovići).

Između osjećanja i dužnosti

Crnogorski poraz na Čelinskom potoku i pogibija osam Petrovića doživljena je u Crnoj Gori kao tragedija. Njegoš je to doživio kao težak lični udarac, ali mu je dužnost nalagala da poraz podnese stoički. Pogibija Petrovića na Čelinskom
potoku učvrstila je poziciju vladajuće porodice i još više uzdigla njenu popularnost kod svakog Crnogorca gotovo do antičkih visina. Nastupila su vremena za zemlju puna neizvjesnosti, Petar II nije mogao ni naslućivati šta ga sve očekuj!
Zemlju su počele da potresaju nedaće. Vladika ih je podnosio koliko je mogao, ali protiv nekih nije mogao preduzeti ama baš ništa efikasno. Opšte siromaštvo i oskudica finansijskih sredstava prijetili su da ugroze tekovine postignute na učvršćivanju centralnih organa vlasti. Pored toga, Crnu Goru su počele da razdiru političke intrige protiv vladara, vođene od strane Ivana Vukotića i Mateja Vučićevića, oslonjene na neke privrženike preminulog crnogorskog guvernadura i na neke druge protivnike Petrovića-Njegoša. Crnogorski gospodar nije želio da sjedi skrštenih ruku, pa je računao da će najdjelotvornije biti ako u Petrogradu uputi svoga sekretara Dimitrija Milakovića. Računao je na njegovu dovitljivost i iskustvo iz zajedničkog boravka u ruskoj prijestonici 1833. godine. S druge strane, sve državne tajne, sve Njegoševe brige, očekivanja od

Rusije i njezine vlade, podozrenja prema Austriji - Milaković je znao do najsitnijih pojedinosti. Njemu nijesu bile nepoznate ni tajne radnje pojedinih pristalica Ivana Vukotića, kao ni tajna djelovanja nekih srodnika izbjegle porodice Radonjića. A, iznad svega, Milakoviću je bila poznata svaka ekonomska i finansijska teškoća s kojom su se nosili vladika i Praviteljstvujušči senat. U tom trenutku Crna Gora nije imala boljeg izaslanika za pregovore s ruskom vladom.

Milaković u Petrogradu

Sam vladika je znao da se Crnoj Gori teško boriti s protivnikom koji u ruskoj prijestonici uživa podršku, a u aparatu ruskog Ministarstva inostranih djela ima oslonac u nekim uticajnim ljudima. Da bi takvog protivnika diskvalifikovao trebalo je upotrijebiti snažne argumente. Njih nije bilo teško povezati u logičku cjelinu da bi ruska vlada i njezina diplomatija upotpunile portret jednog svog građanina i činovnika, koji je bio prinuđen da napusti jednu delikatnu ali neuspješnu misiju. Nije sačuvana tajna Njegoševa instrukcija za Milakovića, ali se iz drugih važnih onovremenih dokumenata mogu naslutiti glavna vladičina uputstva za razgovore. Ne može se prenebreći ni činjenica da su Crnogorci zamjerali Vukotiću što od silnih obećanja para vladici Petru I za izgradnju aparata državne vlasti nije ustupio ono što je svojevremeno čvrsto obećavao, na što su mu davali garanciju i neki organi Kolegije inostranih poslova i Ministarstva inostranih poslova. Još krajem oktobra 1834. Petar II je oštro prekorijevao bivšeg prezidenta Praviteljstvujuščeg senata da je obmanuo crnogorski narod i Svetog Petra Cetinjskog time što mu je "obećao 20.000 cekinah", a to se pretvorilo samo u praznu i nedoličnu izjavu. Obmanjivanje siromašnog crnogorskog naroda od strane Ivana Ivanovića Vukotića dovelo je do razočarenja u Rusiju i njezine vlasti. U nagomilanom gnjevu protiv Vukotića, oživljavala su prisjećanja na njegova suluda vojevanja po Zeti i oko Podgorice, kad su Crnogorci s krajnjim naporima uspjeli da ga zaštite od zarobljavanja.
Od svih grijehova koje je Njegoš pripisao Vukotiću i Vučićeviću najteže je Crnoj Gori padalo to što su oni dvojica "bez ikakve koristi" za narod "stracili" 5.000 dukata koje je carska vlada uputila kao pomoć Crnoj Gori. Milaković je bio ovlašćen da ovu vladičinu "instrukciju" pokaže na nadležnom mjestu. U drugoj (instrukciji), datiranoj istog dana, Milakoviću je naloženo da se odmah prijavi za prijem ministru inostranih poslova Karlu Vasiljeviču Neseljrodeu. U njoj su pobliže naznačeni razlozi zbog kojih se Milaković šalje u specijalnu misiju u Petrograd. Na kraju je vladika preporučio svom izaslaniku da zahtijeva od Karla Vasiljeviča da za slučaj da ocijeni neuvjerljivim vladičine optužbe na adresu Vukotića i Vučićevića uputi u Crnu Goru "svojega" "činovnika" da provjeri svaku navedenu tvrnju.
Teškoće u koje je 1836. zapala Crna Gora udvostručavala je nerodna godina, što je najteže pogađalo Katunsku nahiju. To je opterećivalo vladičinu osiromašenu blagajnu, a, što je još teže, pobuđivalo nove i teže slutnje i strahovanja.
Čim je Milaković stigao u Petrograd, odmah je počeo da radi na ispunjavanju vladičinih uputstava. Obijao je pragove ruskog Ministarstva inostranih poslova, molio i bogoradio činovnike s kojima je dolazio u dodir, ali mu je malo šta polazilo za rukom. Ruska birokratija, kao i svaka druga, više je vjerovala svojim konzularnim i diplomatskim dostavama, nego sekretaru jednog vladike s Balkana, bez obzira na to što on nije bio obični vladika nego i gospodar jedne države. Iako njene garancije nijesu bile prostrane, o toj državi su se širili glasovi nadaleko. Više su ruski činovnici oko Neseljrodeovih institucija vjerovali Vukotiću i Vučićeviću, svojim građanima i bivšim činovnicima, nego i crnogorskom vladaru, a kamoli njegovom sekretaru, koji, uz to, i nije bio rođeni Crnogorac.

Njegošev memorandum

Za ondašnju rusku diplomatiju su važniji bili podaci o Crnoj Gori i njenom vladaru, koje su dobijali od Ivana Vukotića, nego čitava prepiska vladičina. A ti su podaci bili krajnje negativni i sračunati na to da crnogorskom gospodaru ospore i dobru volju i sposobnost da suvereno vlada jednom iako malom ali političko-strateški važnom zemljom na Balkanu. Takva zlom voljom inspirisana djelatnost Ivana Vukotića u Petrogradu pojačana je naročito od aprila 1836, kad je bivši „hodataj" preminulog vladike Petra I i „prezident" Njegoševog Senata uputio jedan memorandum ruskoj vladi (na adresu Konstantina Konstantinoviča Rodofinikina), dokument koji je predstavljao samo apoteozu Vukotićeve državničke i državotvoračke djelatnosti u toku dvogodišnjeg boravka kod Crnogoraca. Memorandum je, istovremeno, bio i teška optužba protiv Njegoša i njegovih javnih i „potajnih" staranja, tako da je vaspostavljeni državni poredak - po Vukotićevoj ocjeni - trebalo srušiti po svaku cijenu. Takvim optužbama on je dodao izmišljotinu da su se svi senatori, odmah po vladičinom povratku iz Rusije, razišli kućama, da je porodica Petrovića izgubila svaki ugled u zemlji, da je u Crnoj Gori postojala zavjera da se novi vladika sruši s vlasti.
Vukotićeva optužba upućena ruskoj vladi protiv crnogorskog zemaljskog gospodara djelovala je poražavajuće na neke ruske diplomatske predstavnike. Iako vladika o sadržaju Vukotićevog memoranduma nije mogao biti na vrijeme obaviješten, njemu posigurno nije moglo promaći iz vida to da je bivši „prezident" Praviteljstvujuščeg senata održavao i prepisku sa nekim ličnostima u Crnoj Gori, posebno s nekim prvacima u Riječkoj i Crmničkoj nahiji. On je, isto tako, vješto koristio svoje veze s nekim članovima porodice bivšeg crnogorskog guvernadura Vuka Radonjića. Vladičinim žbirima nije bilo teško doznati sadržaj Vukotićeve korespondencije. U tom pogledu u Crnoj Gori, kao i svakoj drugoj siromašnoj sredini, nije se mogla sačuvati nikakva tajna.

Ponovo na put

Pošto Milakovićeva misija nije urodila rezultatom koji je od nje očekivao, a budući da su mu doprla do ušiju obavještenja o korespondenciji što je Vukotić održavao s nekim ličnostima iz pojedinih crnogorskih plemena, vladika je potkraj 1836. počeo da razmišlja da ponovo krene za Rusiju, ne bi li našao načina u razgovoru s ruskom vladom da se novoformirana državna vlast u Crnoj Gori održi, da joj se omogući dalji uspon i da se ospore zlonamjerni i nepouzdani izvori iz kojih su se širile dezinformacije po ruskoj prijestonici o Crnoj Gori i njezinom vladaru. Još početkom oktobra Njegoš je o toj namjeri obavijestio ruskog generalnog konzula u Dubrovniku. Pošto vladika nije imao novca za podmirivanje troškova putovanja do Petrograda, zatražio je od

Gagića da mu negdje kod nekog od dubrovačkih trgovaca pozajmi određenu sumu novca (oko 1.000 dukata), koja bi bila vraćena od godišnje subvencije koju je Crna Gora dobijala iz Petrograda. Vladika je obavijestio Gagića da sa njim na put kreće i njegov brat od strica Đorđije Petrović.
Sredinom novembra crnogorski gospodar je upozorio Bjelopavliće da ne bi bilo od interesa za državu i njezin napredak ako bi narod odbio da plaća „mali danak" za dobro države i zemlje. Ubrzo zatim, krajem novembra uputio je poslanicu Crnogorcima i Brđanima kojom ih je obavijestio kako „misli otpraviti se put Rusije". Zamolio ih je da se za sve „poslove i davije s kojih bi se mogla smutnja dogoditi možete javiti na Senat i Gvardiju, koje mu ostavljamo da zemljom upravla". Upozorio ih je čak i na to da „koji bi se pak Crnogorac ili Brđanin naša da smutnju čini takvi će mnogo žestočije biti kažnjen nego da smo mi ovđen", „jerbo bi pokaza sebe da je javni smutijivac i razuznik svojega otačastva". Gagića je 13. XI obavijestio da je ostavio „upravljati narodnijem poslovima g. oca arhimandrita Josifa Pavićevića".
Vladiku su na put za Petrograd ispratili brojni saradnici. U Kotoru se Njegoš ukrcao na jedan brod, sa njim je putovalo do Oštre ponte i nekoliko njegovih najbližih saradnika, među njima i prezident Senata Savo Markov Petrović. On ga je na rastanku zamolio da skine porez sa sirotinje crnogorske. Nju je narod, kako je Savo Markov navodno rekao, najteže podnosio od svih drugih stega državne vlasti.

III
Njegoševa misija u Rusiji 1837. godine

Pošto od Gagića nije dobio pozitivan odgovor na pismo kojim je tražio novčanu pozajmicu za putovanje u Petrograd, Njegoš se snašao na drugi način. U Budvi je pozajmio 2.000 forinti, dovoljno da pokrije troškove putovanja za sebe i Đorđija Petrovića. Pod sam kraj 1836. crnogorski vladar je prispio u prijestonicu Monarhije. Po dolasku u Beč, pošao je u rusko predstavništvo. Tu je odmah saopštio želju da putuje u Petrograd.
Ruski predstavnik u Beču, knjaz Aleksandar Mihailovič Gorčakov je, u skladu sa sadržinom depeše od 15/27. XII 1836, predložio vladici da se vrati u Crnu Goru. Tom prilikom Gorčakov je izjavio da je carski poslanik na Porti Butenjev već dobio nalog od Ministarstva inostranih poslova da interveniše kod otomanske vlade kako bi izdala nalog svojim vlastima da prekrate sukobe na granici prema Crnoj Gori. Gorčakov je smatrao da bi djelotvornije bilo da se crnogorski gospodar nalazi u Crnoj Gori u vrijeme kad treba da se demarši Butenjeva neposredno primijene u život.
Čim je zapazio želju carskog predstavnika da ga odvrati od namjeravanog putovanja, Njegoš je istakao da se u datom trenutku ne treba bojati od nastavljanja sukoba, jer nastupajući zimski uslovi to mnogo otežavaju. Vladika je dodao da ga „mnogo važniji motivi prisiljavaju da preduzme putovanje". Prva stvar o kojoj je želio da čuje mišljenje knjaza Gorčakova odnosilo se na teškoće crnogorskog naroda koje su proizilazile iz prenaseljenosti zemlje. To je, po njegovoj ocjeni, primoravalo Crnogorce na pomisao da Zeta, nekadašnja crnogorska teritorija, bude priključena svojoj matici, ukoliko bi se ruska diplomatija na odgovarajući način zauzela za takav prijedlog. Stanovništvo pripojene oblasti bi bilo spremno da sultanu daje mali godišnji danak na priključeni dio teritorije. Završavajući izlaganje u vezi sa ovim prijedlogom, vladika je napomenuo da njegov „narod vrlo malo traži"; njega je veliko siromaštvo natjeralo da stalno drži oružje u rukama, a novoformirano praviteljstvo nema materijalnih uslova da mu osigura egzistenciju. Gorčakov se, bez mnogo dvoumljenja, usprotivio Njegoševom teritorijalnom zahtjevu, napominjući da tri vijeka neprekidne turske vladavine nad ovom oblašću ne daju nikome za pravo da diplomatskim putem traži njezin povraćaj Crnoj Gori. Ističući takvo obrazloženje, Gorčakov je postavio pitanje: šta bi se uradilo sa 2.000 turskih porodica nastanjenih na ovoj teritoriji. Pošto je s pažnjom saslušao Gorčakovljevo obrazloženje u pogledu priključenja Zete Crnoj Gori, vladika je izložio još jedan ozbiljan zahtjev. Naime, zatražio je da se ruska finansijska pomoć Crnoj Gori poveća na 80.000 rubalja u asignacijama. Gorčakov se nije složio sa tim zahtjevom.

Očajnički zahvat

Razočaran odgovorima ruskog diplomatskog predstavnika, crnogorski vladar je iznio posljednji zahtjev: da se njegovom domu sa još 15 crnogorskih porodica dozvoli preseljenje u Rusiju, pošto drugog izlaza nema. Zaprepašćen ovakvom izjavom, Gorčakov nije želio o tome ni da razgovara, napominjući da imperator ne bi mogao da shvati takvu želju poglavara jedne nezavisne zemlje. Na to je crnogorski vladika dodao: „Mi i sami osjećamo da je to nizko, ali je bijeda velika!" Gorčakov se trudio da na Njegoša ostavi što snažniji utisak, ali je to bilo teško u uslovima razgovora ovakve prirode.
Na kraju susreta s Gorčakovom, Petar II Petrović Njegoš je iskoristio priliku da oštro napadne Ivana Ivanovića Vukotića i Mateja Petrovića Vučićevića zbog intriga koje sistematski šire protiv Crne Gore kod ruskih službenih krugova. Opraštajući se od Gorčakova, vladika je obećao da će sve svoje zahtjeve dostaviti u pisanoj formi i u vidu memoranduma uputiti ruskom imperatoru.

КНЕЗ ГОРЧАКОВ

Jedan značajan akt

Njegošev memorandum Nikolaju I je publikovan još 1960. u jednom beogradskom književnom časopisu, sa fotokopije originala iz Arhiva Ministarstva inostranih poslova SSSR-a. Pisan je ruskom kaligrafijom, a ko ga je preveo na ruski nije se moglo ustanoviti. Memorandum predstavlja „jedan od najznačajnijih ako ne i najznačajniji službeni akt koji je Vladika u svom životu sastavio". On (memorandum) počinje Njegoševim istorijskim objašnjenjem kako je Zeta, kad je potpala pod tursku vlast, odvojena od matične zemlje - Crne Gore. A što se tiče same Crne Gore, vladika ponavlja istorijsko stanovište vladike Vasilija i vladike Petra I: ona je (Zeta) poslije smrti posljednjeg „knjaza" iz porodice Crnojevića potpala pod vlast crnogorskih i zetskih mitropolita. Oni su bili „narodni vladari", a ta je dužnost postala nasljedna u porodici Petrovića od 1696. godine. Sama oblast „Gornja Zeta nasilno je oduzeta od Crne Gore od „knjaza" Ivana Crnojevića i od tada se nalazi pod njihovom (turskom) upravom. Ona ima u dužini oko sedam a u širini nešto manje od četiri njemačke milje, a nastanjena je sa 4.000 stanovnika oba pola pravoslavne vjeroispovijesti, i gotovo sa isto toliko muslimanske. Stiješnjen na tako uskom prostoru, posebno poslije odvajanja od Crne Gore znatnih teritorija i njihovog potčinjavanja pod suverenitet prvo Mletačke republike a kasnije Bečke monarhije, Crnogorcima su znatno smanjeni izvori za prehranu i opstanak, pa zakonita vlast nema načina da u narodu suzbije samovolju, utoliko prije što protivnici Crne Gore stalno podstiču narod na suprotstavljanje zakonitoj vlasti. U takvim istorijskim uslovima Crna Gora mora potpasti ili pod vlast Osmanlija, ili neke hrišćanske države, čime bi žrtvovala svoju istorijsku „samobitnost", „posljednje blago kojim raspolaže". Takva nepovoljna okolnost diktira obavezu da se zemlja što prije teritorijalno proširi, da, prije svega, dobije oblast Zetu, kako bi na siguran način preko Skadarskog jezera osigurala direktnu vezu sa Jadranskim morem. Zbog toga se crnogorski vladar i usudio da zamoli ruskog imperatora da u saglasnosti sa otomanskim sultanom postigne dogovor o ustupanju Zete Crnoj Gori, sa gradovima Spužem, Podgoricom i Žabljakom, čime bi se stvorili kakvi-takvi uslovi da se crnogorskom narodu osiguraju sredstva za opstanak.
Kao drugi bitan uslov narodnog napretka, koji bi osigurao „građansko obrazovanje", „stvorio zakonsku i građansku disciplinu", treba, kao hitno, urediti škole koje bi osigurale osnovno obrazovanje naroda i omogućile da se stvori sopstvena industrija. Da bi se to na neki način postiglo, neophodno je obezbijediti sredstva da zemlja može da osigura sredstva za izbor i održavanje 12 senatora, 300 članova Gvardije, kao i održavanje narodne škole. Za takvu svrhu neophodno bi bilo osigurati 32.000 fiorina, odnosno 80.000 rubalja (u asignacijama) svake godine, uključujući u tu sumu i 1.000 „červonjaca" (dukata), kao staru subvenciju ustanovljenu još krajem XVIII stoljeća. Ovakvu pomoć narod crnogorski traži za narednih deset godina, računajući da će se u tom periodu izgraditi „pokornost" naroda zemaljskoj vlasti, narod privići „trudoljublju" i biti spreman da podrži predloženo ustrojstvo. U protivnom, Crna Gora bi bila izložena pogubnom djelovanju unutrašnjih i spoljnih zlotvora, a vladajuća porodica Petrović traži da se njoj i još nekim porodicama iz Crne Gore omogući preseljenje u Rusiju. U slučaju prihvatanja ovih preporuka od strane sveruskog imperatora, Crna Gora ima uslova da brzo preraste u državnu zajednicu od koje će zazirati svi njeni protivnici, kao i neprijatelji Rusije. Crnogorci, počev još od petrovskih vremena, drže da imaju moralno pravo da sveruskom imperatoru upute ovakve zahtjeve, jer su oni „vazda smatrali i sad smatraju svojim vrhovnim blaženstvom umirati za Rusiju i njezine slavne Samodršce".

Izolacija u Pskovu

O idejama izloženim u vladičinom memorandumu Petra II, državni vicekancelar je dobio potpune informacije iz Gorčakovljeve depeše od 15/27. XII 1836., a kasnije se uvjerio da je i vladika u memorandumu ponovio sve preporuke i rezonovanja izložena u razgovoru sa ruskim predstavnikom u Beču. Pošto je ocijenio važnost pitanja pokrenutih na sastanku Njegoša i Gorčakova, ponovljenih dosljedno i u memorandumu, Nesljerode je 9/21. I 1837 sastavio i specijalni referat za Nikolaja I, kojim ga je detaljno obavijestio o crnogoprskim zahtjevima. Ruski vicekancelar je, istovremeno, zatražio imperatorovu saglasnost da uputi instukcije knjazu Gorčakovu da pokuša da smiri crnogorskog vladara izjavom da su na Porti već preduzeti diplomatski koraci

da se olakša položaj Crne Gore. A vladici je trebalo saopštiti sugestiju da se vrati u svoju zemlju. Na nacrt Neseljrodeovog referata imperator je napisao svoju uobičajenu napomenu: "neka bude tako!"
Držeći se imperatorove preporuke, Neseljrode je uputio Njegošu 12/24. I 1837. pismo u kome se, prvo, osvrće na njegov zahtjev u pogledu Zete. S tim u vezi vicekancelar ističe: *"Reći ću vam otvoreno da to izlazi iz kruga mogućih stvari i zbog toga o tome ne treba ni pomišljati".*
Ne osporavajući Crnoj Gori pravo na taj dio njezine nekadašnje državne teritorije, Neseljrode ističe da bi ustupanje Zete Crnoj Gori dovelo do narušavanja mira koji se nalazi pod zaštitom evropskih sila. A o zahtjevu za preseljenje jednog broja crnogorskih porodica, zajedno sa Petrovićima, Neseljrode je iskazao istinsko zaprepašćenje, pitajući se: ***"kako povjerovati da arhijerej koji je dao zakletvu Svevišnjemu da pazi svoju pastvu i crkvu Hristovu, može riješititi da ostavi i jedno i drugo na milost i nemilost ... naročito sad kad vas svud okružuje samovolja".***
Neseljrode je obavijestio vladiku da je ruska carska vlada poslala instrukcije na Porti Butenjevu da utiče na otomansku vladu da omogući višku stanovništva iz Crne Gore preseljenje u neke oblasti pod osmanskim suverenitetom. Na kraju pisma Neseljrode je ponovio još jedanput preporuku da se vladika povrati u Crnu Goru i da od Gorčakova uzme novac za pokriće putnih troškova.

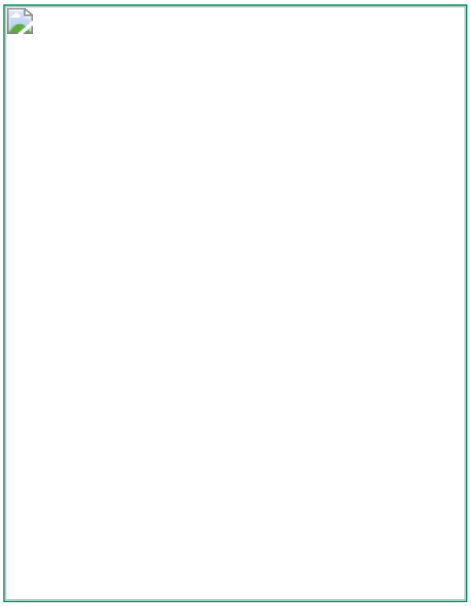

Razmišljanja o putu u Pariz

Carska vlada je zaista 5. I 1837. uputila Butunjevu instrukcije da na Porti pokrene pitanje o preseljenju Crnogoraca. Sve je to, međutim, pobrkao bečki "incident", vezan za ime crnogorskog vladara i njegove izjave u vezi sa odnosom Crne Gore prema sultanu, otomanskoj vladi i otomanskom poslaniku u Beču. Zbog tumačenja koje su otomanske vlasti dale vladičinim izjavama, Butenjev je predložio vladi u Petrogradu da se u datim okolnostima ne preduzimaju nikakvi koraci u korist Crne Gore.
Kad je Njegoš shvatio da ne nailazi na razumijevanje kod ruskih diplomata, duboko razočaran sadržajem pisma državnog viceknacelara počeo je da razmišlja o odlasku u Pariz. U razgovoru **s Vukom Karadžićem, s kojim se takoreći svakodnevno družio**, protestovao je protiv ravnodušnosti ruskih službenih krugova. Za vladičinu želju za odlazak u Pariz brzo ja saznao i turski ambasador u Beču Ferik Ahmet-paša. A tada se u bečkim novinama, posebno u *Allgemaine Zeitung* pojavilo nekoliko interesantnih članaka o Crnoj Gori i njezinom vladaru. To je naćeralo austrijskog kancelara da obrati posebnu pažnju na crnogorskog vladara, za koga je već znao da nije dobio saglasnost petrogradske vlade za odlazak u Rusiju. Metrerniha su pored toga jako zainteresovali razlozi koji Njegoša pbuđuju da od francuske ambasade u Beču traži vizu za odlazak u Pariz. U pismu baronu Štirmeru, austrijskom ambasadoru na Porti Metrernih je isticao da bi: *"jedno putovanje u Pariz, preduzeto od jednog tako mladog i neiskusnog čovjeka, kao što je on, koji nikad nije krio svoju naklonost prema vladajućim idejama svog stoljeća, izložio bi ga neminovnoj opasnosti, da zapadne u ruke revolucionarne stranke".* Na kraju ove Meternihove instrukcije se kaže: *"Eto to je razlog zbog čega smo sve učinili , što je zavisilo od nas, da bismo ga spriječili da pođe u Francusku".* Sličnu informaciju Meternih je poslao svome poslaniku u Petrogradu fon Fiklemenu (15. II 1837).
Pošto Meternih nije dopustio svojim vlastima da se vladici izda pasoš za Pariz, s obrazloženjem da se strancima ne izdaju pasoši, i kad je odbio da mu vizira onaj koji je dobio od kotorskih vlasti, knjazu Gorčakovu je kasnije pošlo za rukom da crnogorskog vladara ubijedi u necjelishodnost takvog putovanja. Austrijskom kancelaru i ruskom predstavniku knjazu Gorčakovu pošlo je na kraju za rukom da odvrate vladiku od svake pomisli za odlazak u Pariz ili neku drugu zapadnoevropsku zemlju. Njegoš je poslije toga iskoristio dobru volju austrijskog kancelara da se detaljnije dogovore o kupoprodaji manastira Stanjevići i Maine.

Petrograd mijenja odluku

Prijem koji je doživio kod austrijskog kancelara naćerao je crnogorskog vladara da u njegovu čast i u čast njegove supruge sastavi dvije pjesme (ode). Obje je želio da publikuje u poznatoj štampariji Mehitarista u Beču. Te je pjesme preveo na njemački jezik Vilhelm Hope, uz pomoć Vuka Karadžića , dok ih je Vilhelm Hamer-Purgštal "stavio u njemačke stihove". Meternih nije bio oduševljen vladičinom željom da te pjesme

objavi, iako je autoru izrazio zahvalnost.

Obaviještena o svim detaljima djelatnosti Petra II u Beču, a u izvjesnom stepenu iznenađena viješću da je crnogorski vladar izrazio želju da putuje za Pariz, ruska carska vlada je promijenila odluku o vladičinom povraćaju u Crnu Goru, te je posebnom depešom obaviujestila Gorčakova da Njegošu preporuči da krene za rusku prijestonicu. Čim mu je to saopšteno, on je krenuo za Petrograd već 7/19 II 1837., zajedno sa Đorđijem Petrovićem i pratiocem Davidovićem. O vladičinom odlasku Gorčakov je poslao 9/21 II 1837. depešu azijatskom departmanu minstarstva inostranih djela.
Kad se pokrenula ruska diplomatska mašinerija sve je počelo da funkcioniše po strogim pravilima. Već 17. II / 1. III 1837. uputio je državni vicekancelar obaještenje pskovskom građanskom gubernatoru A. N. Pešurovu o carevoj naredbi da se vladika crnogorski pozove u Petrograd, s tim da se izvjesno vrijeme zadrži u Pskovu. Pešurovu je naloženo da stupi u kontakt s pskovskim vladikom, kome je oberprokuror Svetog Sinoda takođe poslao specijalnu instrukciju o dočeku crnogorskog vladike. Pskovskom generalgubernatoru bila je povjerena odgovornost za Njegošev doček i smještaj. Tom prilikom mu je stavljeno u dužnost da se vladika crnogorski smjesti u Pečorskom manstiru, ili u stanu pskovskog vladike. Ukoliko se pokaže da ni jedan ni drugi objekat ne odgovaraju dostojanstvu i ukusu crnogorskog vladike, gubernator je bio ovlašćen da Njegoša smjesti u nekom privatnom stanu. Po naredbi državnog vicekancelara, crnogorskom vladaru su morale da se ukažu u Pskovu svaka pažnja i počast. Razloge koji su naćerali carsku vladu da Njegoša zadrži u Pskovu - nijesu saopšteni pskovskom gubernatoru. Tako je započela neka vrsta privremene Njegoševe izolacije.

Njegoš i žandarmi

Ubrzo poslije poslatih uputstava general gubernatodu Pešurovu, Neseljrode je izdao zapovijest azijatskom departmanu da u Pskov pošalje jedan odred žandarma, na čelu s kapetanom Rakjejevom, sa zadatkom da posluži kao pratnja crnogorskom vladaru. U instruskciji datoj Rakjejevom saopšteno je da bi vladika crnogorski, kad sazna za odluku o zadržavanju u Pskovu, mogao riješiti da se vrati nazad u Crnu Goru, pa bi u tom slučaju to trebalo po svaku cijenu spriječiti. Za izdržavanje žandarmerijskog odreda kapetana Rakjejeva izdvojena je za prvo vrijeme suma od 2000 rubalja.
Čim je generalgubernator Pešurov dobio detaljna uputstva iz Petrograda, izdao je naredbu ostrovskom policijskom načelniku da pažljivo motri na dinoburški poštanski put i da crnogorskom vladici, koji je tuda morao da prođe, saopšti odluku iz Petrograda da obavezno skrene za Pskov. Ovaj je odmah pripremio specijalni ekipaž za vladičin prevoz do Pskova. Iako dobro isplaniran vladičin doček - nije sve išlo kako je u početku bilo predviđeno, vladika je neopaženo od posmatrača ostrovskog načelnika prošao i stigao u Lugu 22. II / 5 III, đe se susrio sa žandarmerijskim odredom kapetana Rakjejeva. Ovaj mu je odmah saopštio da za njega nosi specijalnu poruku državnog vicekancelara.

Žestoka reakcija

Pismo Neseljrodeovo vladiku nije mnogo iznenadilo. Ono je rezimiralo neke optužbe o kojima je crnogorski vladar i ranije znao, a poticale su od bivšeg Prezidenta Crnogorskog Praviteljstvujuščeg Senata. Navodeći ih u pismu, Neseljrode je isticao da su se *"ova svjedočenja nama pokazala veoma čudnim, pa smo požurili da izdamo naredbu da se ove stvari provjere u Crnoj Gori, kao što čitava stvar zaslužuje"*. Nastavljajući da dalje izlaže važne pojedinosti o vladičinom putovanju, Neseljrode je isticao:
"Mi smo izviješteni od našeg otpravnika poslova u Beču da ste vi uzeli od njega 1000 červonjaca za putne troškove za Crnu Goru. Mjesto da de vratite tamo, obratili ste se austrijskom ministarstvu da Vam izda pasoš za odlazak u Pariz, a kad ste tamo dobili negativan odgovor, pošli ste u francusku misiju, đe ste snabdjeveni istim, potom ste izrazili želju da pođete ovamo. Dok se ne ustanovi istina, Gospodin Imperator ne može da

vas primi. Imperatoru bi bilo drago da se vi na putu za Pskov zadržite kod tamošnjeg vladike, dok mi ne dobijemo izvještaj iz Crne Gore. Čim dobijemo taj izvještaj, odmah ćemo Vam hitno saopštiti naredbu Imperatora".
Vladika je bio iznenađen sadržajem pisma i postupkom vrhovnih ruskih državnih organa. On nije skrivao gnjev pred Rakjejevom.
Prva reagovanja Petra II na postupak carske vlade i imperatora Nikolaja I bila su žestoka. U razgovoru sa Rakjejevom vladika je izjavio: "Ja sam optužen kao nevin i to me vrijeđa".
Istog dana početkom marta (5. III 1837), onako gnjevan kao što to, inače i čine predstavnici njegovog violentnog naroda, u Lugi je napisao istorijsko pismo Karlu Vasiljeviču Neseljerodeu. Izražavajući uvjerenje "da će vrijeme i podrobna obavještenja opravdati u očima ruskog monarha", Njegoš je dodao da "kad bih mogao predviđeti da će moj dolazak u Petrograd, biti neprijatan njegovom Veličanstvu, ja se nipošto na svijetu ne bih odlučio da idem". Sjutradan (23. II / 6 III 1837.) krenuo je za Pskov. Tamo je prispio u 19 časova. Na ulazu u grad srio ga je pskovski vladika, koji je za njega prethodno bio pripremio poseban stan u Pečorskom manastiru.
Neposredno po dolasku u Pskov i smještaja u dvorima pečorskog manastira, vladika nije želio da časi ni časa već se prihvatio posla da sastavi još jedno pismo za državnog vicekancelara. U njemu je na veoma sažet način, kako je samo on znao, izložio svoje državničke koncepcije, što su ga motivisale od dana kad jhe stupio na dužnost **"vladara i vladike crnogorskog"**, trudeći se da u zemlji u kojoj je svojevremeno *"triumfovalo pravo sile"*, đe je *"jači tlačio slabijeg"*, zavede red i poredak, služeći se, kao i svaki drugi vladar i sistemom surovih kazni.
- *"Ako mi oduzmete pravo da kažnjavam zle smutljivce"* zaključuje Njegoš
- *"ja neću biti crnogorski vladika, moja duša ne podnosi bezvlašće, ja neću da budem vladar u bezvlašću!"*.
Pošto je na ovakav način odložilo Njegoševu posjetu ruskoj prijestonici, rusko Ministarstvo inostranih poslova preduzelo je posebne korake da što prije dobije pouzdana obavještenja o stanju u Crnoj Gori. Krajem januara bila je već upućena instrukcija (26. I / 6. II 1837., br. 235) ruskom vicekonzulu u Dubrovniku Jeremiji Gagiću, da hita i na licu mjesta ustanovi:
1. Da li se narod Crne Gore stvarno namnožio do tog stepena da mu je nužno osigurati iseljavanje jednog dijela stanovništva
2. Da li postoje unutrašnji razdori koji su naveli vladiku da napusti zemlju, i
3. Zbog čega vladika vodi takvu politiku prema Grahovu.

Impresionirani Rodofinkin

Gagiću je zatim bila poslata i još jedna instrukcija (br. 330), kojom je od njega izričito traženo da obavijesti Ministarstvo o tome da li protiv Njegoša postoji „opšte nezadovoljstvo" i da li u Crnoj Gori postoje opšti razdori, kao i da izvijesti rusku vladu o tome da li je crnogorski vladar založio Mainski manastir i odnio sa sobom crkvene dragocjenosti Cetinjskog manastira. Treća instrukcija upućena je Gagiću 18. II / 2. III 1837 (br. 440) i njom mu je stavljeno u obavezu da pođe u Crnu Goru i da na licu mjesta ispita sve što je od njega traženo prvim dvijema instrukcijama i da o tome sačini detaljan izvještaj za Ministarstvo i hitno ga uputi za Petrograd. Na kraju ove, posljednje, instrukcije rečeno je da „konzul mora da sve ovo radi pažljivo, da svojim postupcima ne da povoda da se posije nepovjerenje u narodu, da narodu savjetuje da živi u miru s Turcima i Austrijom, da se čuva mir i red u zemlji, da narod poštuje Vladiku, a on da se stara o svojoj pastvi".
Ispunjavajući instrukcije svoje vlade, Gagić je pošao za Crnu Goru 8/20. III. Ubrzo po dolasku na Cetinje sazvao je 17/28. III 1837. skupštinu crnogorskih starješina. Na njoj je izveo neku vrstu ankete po uputstvima dobijenim od Ministarstva. Kad je pribrao dovoljno podataka za sastavljanje iscrpnog izvještaja, krenuo je 21. III /1. IV 1837. preko Brajića i Budve za Dubrovnik. Gagićev izvještaj je počeo kategoričnim sudom da je u Crnoj Gori „praviteljstvo crnogorsko po odlasku Vukotića izgubilo vlast i da sav narod žali zbog odlaska Vukotića iz zemlje. Na Vladiku i sve Petroviće žale se, okrivljujući ih za nepravde".
Gagićev izvještaj, s ovako zastrašujućom ocjenom, odmah je otpravljen za Beč, odakle je štafetnom poštom otpravljen za Petrograd.

Iz manastira u stan

Dok su slati hitni izvještaji iz Beča za Petrograd i kružile instrukcije iz ruskog Ministarstva za Pskov, Njegoš je morao da čeka u sjedištu pskovskog genralgubernatora rješenja od kojih je zavisila sudbina njegove zemlje. Boravak u Pečorskom manastiru vladici crnogorskom nije pričinjavao zadovoljstvo. To je osjetio generalgubernator Pešurov istog dana kad mu je učinio zvaničnu posjetu. Odmah poslije te posjete, on se preselio u privatni stan građanina Jahopova, gdje je, inače, živio i gubernator A. N. Pešurov. Sve troškove boravka snosilo je Ministarstvo inostranih poslova. Početkom marta (7. III) gubernator je priredio svečani ručak za crnogorskog vladara, a sjutradan Njegoš je primio u svojoj rezidenciji sve vojne i civilne činovnike na čelu s komandantom divizije Poleškom i gubernatorom Pešurovom. Pskovske vlasti su uveče organizovale prijem u čast vladara crnogorskog. Gorostasni vladika, u raskošnoj crnogorskoj narodnoj nošnji izazvao je opšte divljenje neobičnošću svoga izgleda, finoćom svog duha i dostojanstvenošću držanja. I u Pskovu, kao i u Beču, vladika je svaki dan određivao po jedan čas za učenje francuskog jezika.
Boravak Petra II Petrovića u Pskovu i njegovi razgovori s policijskim kapetanom Rakjejevom, kao i kasnija izmjena mišljenja sa Konstantinom Konstantinovičem Rodofinikinom, takođe u Pskovu, ostavili su nam dragocjena svjedočanstva o vladičinoj ličnosti, njegovim shvatanjima istorijske uloge u borbi za afirmaciju crnogorskog naroda i za očuvanja sudbine svoje zemlje. Možda će te pojedinosti pomoći biografima Petra II da njegov životopis upotpune. Njegoš je prilikom svakog razgovora s Rakjejevom otvoreno osuđivao postupak carske vlade prema jednom slobodnom vladaru, slobodne i nezavisne zemlje. U jednom od tih razgovora on je napomenuo da ga posebno boli činjenica što zasluge Crne Gore za Rusiju nijesu pravilno i dovoljno „ocijenjene i nagrađene". Sam postupak carske vlade prema njemu, kao zemaljskom vladaru, smatrao je „ponižavajućim za sebe i svoj narod". Tom prilikom je Rakjejevu otvoreno rekao da će, u slučaju ako mu se pozitivno ne odgovori na njegove molbe, biti prinuđen da zatraži pokroviteljstvo i zaštitu neke druge evropske velike države, o čemu je odavno već imao ponuda. I vladika i „knjaz" Đorđije Petrović

smatrali su da će izvještaji iz Crne Gore, koje je carska vlada očekivala, biti pozitivni, pod uslovom da svjedočanstva „budu crpljena od istinoljubivih ličnosti". To bi, kako su obojica isticali, omogućilo da Njegoš, kao nezavisni i slobodni zemaljski vladar, „pristupi sa svojim narodnim molbama pred lice Monarha".

Susret sa direktorom Azijskog departmana

U Ministarstvu inostranih poslova carske Rusije radile su ličnosti koje su znale kako treba postupati u kritičnim trenucima diplomatskih zapleta. Oni su prosudili da postupak s crnogorskim vladikom i vladarom može dovesti do neželjenih teškoća za carsku vladu i njene dalje interese na Balkanu. Sve su to upotpunili pojedinostima koja su sadržavala objektivna i kritička pisma, kapetana Rakjejeva. Iz straha da vladičina srdžba ne dobije opasne razmjere, Ministarstvo je donijelo odluku da u Pskov uputi direktora Azijatskog departmana Konstantina-Konstantinoviča Rodofinikina, nadajući se u njegov diplomatski takt, političko iskustvo i poznavanje balkanskih prilika. Već sama ta činjenica svjedoči da su najodgovornije ličnosti u Ministarstvu ocijenile da u slučaju vladike crnogorskog nije bio u pitanju običan pravoslavni prelat, već državnik i političar neobičnog duhovnog sklopa i snage. Izbor K.K. Rodofinikina za prvog pregovarača s vladikom bio je podstaknut time što je Rodofinikin bio funkcioner koji je najviše pridavao značaj izvještajima Ivana Ivanovića Vukotića. Čim je Rodofinikin dobio uputstva od vicekancelara, uputio se inkognito u Pskov, gdje je prispio 19/30. III 1837. i odmah se uputio u Njegoševu rezidenciju.
Poslije kurtoaznih izraza poštovanja, prve Rodofinikove riječi su se odnosile na razloge zbog kojih je carska vlada donijela odluku da se vladika Petar II zadrži u Pskovu: do prispijeća izvještaja ruskog dubrovačkog vicekonzula. Na te riječi je crnogorski vladika u mirnom tonu, „sa otvorenošću u koju po svim znacima nijesam mogao da sumnjam, izjavio da njemu nije ni na kraju pameti bila pomisao da nekome založi manastirska imanja i da otuđuje crkvene dragocjenosti. Polazeći preko te optužbe kao preko insinuacije, on je Rodofinikinu izložio istorijat svojih državničkih napora za posljednje tri godine, tj. od njegovog prvog povratka iz Rusije. S dubokim osjećanjem uvjerenosti u ispravnost svojih državničkih poteza, Njegoš je skrenuo Rodofinikinu pažnju na teškoće oko slamanja otpora primitivnog plemenskog života, prilikom formiranja Senata i narodne Gvardije od 300 ljudi „sa priličnim brojem oficira". „Određeni ratnici - isticao je Njegoš - nasušna su potreba, jer bez njih nikakva sudska presuda, ili policijska odluka, ne bi mogla biti ispunjena u ratničkom narodu, priviklom neobuzdanoj (divljoj) slobodi". Zavođenje ovakvog poretka nailazilo je na otpor nekih plemenskih starješina, ali je zato snaga državnih oružanih odreda bila uvijek prevashodno jača u sukobu sa bilo kojom uticajnom porodicom koja se nalazila u opoziciji vladičinim državnim planovima. Tako su prekraćene međusobne svađe i krvoprolića u zemlji. Znajući da je teško održavati takav poredak bez odgovarajućih sredstava - nastavio je dalje da izlaže Njegoš - nužno je bilo odrediti svakom pripadniku oružanih odreda godišnju platu, tim prije je to bilo neophodno za senatore i oficire gvardije. Kasnije se pokazalo da je za to, uz maksimalnu štednju, bilo neophodno oko 60.000 rubalja na godinu. Pokazalo se da toliki troškovi državne administracije daleko prevazilaze sumu oskudne ruske finansijske pomoći, a na povećanje domaćih prihoda nije se moglo pomišljati, jer bi to, u datim okolnostima, dovelo do nemira u zemlji; narod bi, podstaknut opozicijom, prosudio da je takva mjera podstaknuta željom da se „obogate Vladika i senatori". Jedini izlaz iz tako teške situacije mogla je da pronađe ruska vlada i to je - nastavio je vladika - crnogorskog vladara i natjeralo da se obrati za pomoć imperatoru sveruskom. Kad je u Beču saznao od ruskog opravnika poslova Gorčakova da se ne može udovoljiti crnogorskim zahtjevima, vladika je zapao u očajanje, „izgubivši vjeru u sreću svoga naroda", te je zbog toga donio odluku da se više ne vraća u svoju domovinu, želeći da ne bude svjedok rušenja državnog aparata, stvorenog teškom mukom i velikim žrtvama. Ocjenjujući težinu svoga položaja, i „žalosno stanje" svog naroda, vladika je izjavio Rodofinikinu da u momentu kad je saznao od Gorčakova da se njegovoj molbi od 23. decembra ne može izaći u susret, nije mu preostajalo ništa drugo nego „da se preda volji sudbine, i da ne bi bio posmatrač teških prevrata", riješio je „ne vraćati se u Crnu Goru, već poći za Njemačku i Francusku, nastaniti se gdje bilo u prvoj i posvetiti se svom obrazovanju". I baš kad je bio na ivici odluke da ovu zamisao i ostvari, ruski otpravnik poslova saopštio mu je da su „vrata Rusije otvorena", te je zbog toga i promijenio svoju odluku i krenuo na put za Petrograd, u želji da „opet preda sebe i narod crnogorski volji pravoslavnog gospodara Imperatora".

К. К. РОДОФИНКИН

Ne časeći ni časa

Njegoševa objašnjenja prilika u Crnoj Gori, položaja zemaljskog vladara, izgledi zemaljske vlasti da se dalje učvršćuje i razvija, ekonomskih mogućnosti naroda - impresionirali su Konstantina Konstantinoviča. Na kraju, da bi samo upotpunio sva saznanja o informacijama koje su dotad dopirale do Ministarstva, postavio je Njegošu i pitanje o Grahovu. Na to je Petar II bez dvoumljenja dao kategoričnu izjavu: „Grahovo je okrug crnogorski", i pored toga što predstavlja nepogodno mjesto za odbranu. On je Rodifinikinu iznio detalje sukoba oko Grahova, težeći da pokaže nezakonitost postupka hercegovačkog vezira, optužujući ga za zvjerstva koja su činile njegove trupe poslije upada u to granično crnogorsko područje, paleći domove i priređujući sječe nedužnog stanovništva.
Kad je okončao razgovor s crnogorskim vladarem, Rodofinikin mu je tek tada saopštio da je doputovao u Pskov na izričitu naredbu državnog vicekancelara, kojemu je posebno bilo stalo da se informiše o stanju u Crnoj Gori iz najpouzdanijeg izvora. Odmah poslije tih riječi, ne časeći ni časa, Rodofinikin je otputovao za Petrograd, gdje je prispio 23. III / 3. IV 1837. i pristupio izradi posebnog referata za Neseljrodea. Referat Konstantina Konstantinoviča je realno prikazao razgovor s Njegošem. Objektivna Rodofinikinova analiza okončana je zaključkom: „da je neprovjereno sve što smo protiv njega saznali". Već sjutradan, Neseljrode je s pažnjom čitao Rodofinikinov izvještaj. Sa njim je odmah u potpunosti upoznat i sam Nikolaj I.
Više od dvanaest nedjelja čekao je Njegoš u Pskovu. Za njega je to bila neka vrsta zatočenja. Ono mu je teško padalo, bez obzira na to što su same vlasti bile prema njemu krajnje pažljive. Tek sredinom aprila 1837. državni vicekancelar Karlo Vasiljevič Neseljrode uputio je pismo oberprokuroru Svetog sinoda, grofu Protasovu, o tome da je imperator donio odluku da se vladici crnogorskom dopusti dolazak u rusku prijestonicu. Oberprokuror je bio dužan da o ovoj carskoj odluci obavijesti mitropolita petrogradskog Serafima. „Carska vlada je još kratko vrijeme čekala sa saopštenjem ove odluke Njegošu. To je crnogorskom vladaru omogućilo da iz Pskova čestita Nikolaju I caričin rođendan (21. IV), a ruski samodržac je poslao original vladičina pisma državnom vicekancelaru, da ga uvrsti u značajne hartije carske kancelarije. Tek krajem maja (12/14. V 1837) državni vicekancelar je poslao poruku generalgubernatoru Pešurovu da saopšti Njegošu naredbu imperatorovu da se odmah uputi za Petrograd. U međuvremenu su u prijestonici izvršene pripreme za Njegošev doček.
Ministarstvo inostranih poslova je smatralo da rezidencija crnogorskog vladara treba da se nalazi u Aleksandrovskoj lavri. I pored zalaganja peterburškog mitropolita tamo nije mogao biti pripremljen odgovarajući stan za Njegoša, pa je riješeno da mu se za rezidenciju odredi zgrada peterburške Duhovne akademije. Ona se nalazila u blizini Aleksandrovske lavre, a u njoj je vladika crnogorski prebivao i prilikom prve posjete Rusiji. Ruski zvanični krugovi su vršili pripreme za doček po protokolu kojega se pridržavala carska vlast prilikom posjeta svih visokih inostranih gostiju, s tom razlikom što je izostao onaj dio diplomatsko-protokolarnog ceremonijala koji je mogao da uznemiri, predstavnika otomanske vlade u Petrogradu.

PETI DIO KLIKNI